

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2017

Denisa Růžičková

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra archeologie

Počátky města Chotěboře ve světle archeologických nálezů
Bakalářská práce

Autor: Denisa Růžičková
Studijní program: B7109 Archeologie
Studijní obor: Archeologie
Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: Mgr. Richard Thér, Ph.D.

Hradec Králové, 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce Mgr. Richardu Thérovi, Ph.D. za ochotu, trpělivost a vedení. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Aleši Knápkovi, který se mi ochotně věnoval a poskytl mi doplňující materiály, pracovníkům městského muzea v Chotěboři za poskytnutí zpracovávaných materiálů, za jejich ochotu a přátelský přístup, jmenovitě především Mgr. Jiřímu Málkovi. Další velké poděkování patří Ing. Heleně Hanusové a Ing. Marcele Jeřábkové. Největší poděkování patří mým drahým rodičům za jejich trpělivost, podporu a za prostor umožněný k tvorbě práce. A v neposlední řadě všem mým blízkým za jejich neochvějnou podporu.

Anotace

RŮŽIČKOVÁ, DENISA. Počátky města Chotěboře ve světle archeologických nálezů. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2017, 44 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zabývá zpracováním nálezového souboru získaného během rekonstrukce Základní školy Buttulova v Chotěboři. Hlavním cílem této bakalářské práce bylo zpracování nálezového souboru ze Základní školy Buttulova v Chotěboři. Vyhodnocení tohoto souboru a jeho zasazení do historického kontextu byl další dílčí cíl této bakalářské práce. Součástí této práce je také ucelený pohled na dějiny bádání na Chotěbořsku a okolí. V další části jsou popsány způsoby zpracování keramického materiálu. Jako vzor pro zpracování materiálu byla použita metoda zpracování keramiky z hradu Lichnice. Dále byl popsán osteologický a kovový materiál obsažený ve zpracovávaném souboru. Na základě analogického porovnání byla zjištěna absolutní datace keramického materiálu a místo nálezů zpracovávaného souboru bylo vyznačeno v mapě spolu s místy nálezů další keramiky podobného charakteru na náměstí T. G. Masaryka. Vymezena byla oblast pravděpodobného původního osídlení Chotěboře. Kresleny byly fragmenty keramických den, okrajů, podhrdlí, zdobených výdutí a jeden kus kovové nádoby. Fotograficky byl zdokumentován jeden kus pravděpodobně železné strusky. Celkem bylo zpracováno 81 kusů osteologického materiálu, 99 fragmentů keramiky, 1 torzo kovové nádoby a 1 kus železné strusky.

Annotation

RŮŽIČKOVÁ, DENISA. The beginnings of the city of Chotěboř in the light of archaeological finds. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2017, 44 pp. Bachelor Degree thesis.

This bachelor thesis deals with the processing of the find files obtained during the reconstruction of the elementary school Buttulova in Chotěboř. The main aim of this bachelor thesis was to process the find group of elementary school Buttulova in Chotěboř. The evaluation of this set and its placement in the historical context was another partial aim of this bachelor thesis. Part of this work is a comprehensive look at the history of research on region Chotěboř and its surroundings. In the next part are described methods of processing of ceramic material. A method for processing the material was a method of processing ceramics from Lichnice Castle. Furthermore, the osteological and metallic material contained in the processed set was described. On the basis of an analogous comparison, the absolute date of the ceramic material was found and the place of finding of the processed file was marked in the map along with the places of findings of another ceramics of a similar character on T. G. Masaryk square. The area of probable original settlement of Chotěboř was defined. Ceramic fragments were drawn, specifically fragments of ceramic bottoms, ceramic edge, ceramic throatlatch, decorative ornate and one piece of metal vessel. A photographic documentation of one piece, probably of iron slag, was made. Altogether 81 pieces of osteological material, 113 ceramic fragments, 1 torso of metal vessel and 1 piece of iron slag was processed.

Keywords: Chotěboř

1.	Úvod.....	1
2.	Přírodní poměry zájmového území	1
2.1	Vymezení hranic a administrativní zařazení	1
2.2	Přírodní poměry.....	2
3.	Dějiny bádání	3
4.	Osídlení Českomoravské vrchoviny ve středověku	9
5.	Kolonizace zájmového území a jeho okolí.....	11
5.1	Haberská cesta.....	11
5.2	Libická cesta.....	12
5.3	Církevní instituce jako kolonizační prvek 13. století	13
5.3.1	Olomoucké biskupství.....	13
5.3.2	Benediktinský klášter ve Vilímově	14
5.3.3	Němečtí rytíři	15
5.4	Šlechta jako kolonizační prvek 13. století.....	16
6.	Osídlení katastrálního území města Chotěboř.....	19
6.1	Osídlení	19
6.2	Stabilní osada Chotěboř	21
6.3	Transformace osady na město	22
7.	Zpracování nálezového souboru z Chotěboře v Buttulově ulici č. p. 72.....	24
7.1	Popis souboru	25
8.	Metoda zpracování souboru	25
8.1	Deskripční systémy pro zpracování vrcholně středověké keramiky	25
8.2	Metoda zpracování keramického souboru ze základní školy Buttulova	26
8.3	Vyhodnocení	27
8.3.1	Keramika	27
8.3.1.1	Přehled keramických tříd a jejich zastoupení.....	27
8.3.1.2	Morfologie keramiky	31
8.3.1.3	Okraje nádob	32
8.3.1.4	Výzdoba	33
8.3.1.5	Dna	35
8.3.1.6	Výroba nádob.....	35
8.3.1.7	Výpal a úprava povrchu	35
8.3.1.8	Porovnání keramického souboru.....	35
8.3.2	Osteologický materiál	38
8.3.3	Kovy.....	39
9.	Závěr	39
10.	Seznam pramenů a literatury	41

10.1	Nepublikované nálezové zprávy	44
10.2	Internetové zdroje.....	44
11.	Přílohy.....	1
11.1	Tabulky	1
11.2	Mapy	3
11.3	Obrázky	9

1. Úvod

V současné době neexistuje ucelená studie zpracovávající problematiku vzniku původní osady Chotěboř před městskou zástavbou na základě archeologického pozorování.

Hlavním cílem této bakalářské práce bude zpracování nálezového souboru získaného během rekonstrukce základní školy Buttulova v Chotěboři, pokus o vyhodnocení tohoto materiálu a jeho zasazení do historického kontextu. Následovat bude pokus o rekonstrukci původně osídlovaného prostoru města na základě archeologických a písemných pramenů. K práci patří i nástin historie Českomoravské vrchoviny během kolonizace a hornické expanze na počátku 2. poloviny 13. století a nástin osídlení okolí města Chotěboř s možnou závislostí na jeho rozvoj nebo vznik. Zaměření práce na tuto lokalitu pramení především z osobního vztahu a zájmu autorky o historický vývoj tohoto prostoru.

2. Přírodní poměry zájmového území

2.1 *Vymezení hranic a administrativní zařazení*

Hlavním předmětem zájmu je katastrální území města Chotěboř (viz Obrázek 1). Nachází se v kraji Vysočina v bývalém okrese Havlíčkův Brod (přibližně 14,1 km od Chotěboře) v regionu Chotěbořsko. Leží v nadmořské výšce okolo 519 m n. m. Jeho celková výměra činí 1 741,84 ha (údaj ke 2. 4. 2017) (ČÚZK 2017).

Sledované území je na severu a severozápadu ohraničeno vesnicí Maleč (Maleč u Chotěboře) a Nová Ves u Chotěboře. Na severovýchodě a východě řekou Doubrava, vsí Libice, Libická Lhotka, Dolní Sokolovec. Na jihovýchodě vesnicí Malochyně, Bílek a hlavní silnicí z Chotěboře na Bílek. Na jihu vesnicí Příjemky, Dobkov, Počátky (Počátky u Chotěboře). Na jihozápadě Břevnickým potokem a vesnicí Skořetín. Na západě vesnicí Svinný a na severozápadě vesnicí Klouzovy.

Pro potřeby této práce byl pro zkoumání vývoje Chotěboře využit i prostor sahající za katastrální hranice města. Jedná se o celkový prostor Chotěbořského regionu (viz Obrázek 2), prostor od Havlíčkova Brodu směrem k Chotěboři a pro analogické potřeby práce několik obcí v oblasti Golčojeníkovska a Haberska. V regionu Chotěboř bylo

vybráno a popsáno několik obcí a míst, které úzce souviseli s historickým vývojem tohoto prostoru ve středověku.

2.2 Přírodní poměry

Zájmová oblast horopisně náleží Českomoravské soustavě, provincii Česká vysočina, podsoustavě Českomoravská vrchovina, celku Hornosázavská pahorkatina, podcelku Havlíčkobrodská pahorkatina a okrsku Chotěbořská pahorkatina. Chotěbořská pahorkatina se nachází v západní části Havlíčkobrodské pahorkatiny. Jedná se o členitou pahorkatinu tvořenou rulami s ostrůvky žul a pruhy amfibolitů (Demek 1987).

Město Chotěboř leží na rozhraní dvou významných území: Hornosázavské pahorkatiny a Železných hor, mezi kterými se nachází sníženina Dlouhá mez. Obě části se oddělily ve třetihorách a v tomto období došlo také k vyzdvižení Železných hor s nejvyšším vrcholem - Vestec (668 m n. m.) (Bárta a kol., 2006, 21).

Převážná část zájmového území je tvořena metamorfity a to především rulou, pararulou, migmatity a ortorulou. Regionálně se řadí do moldanubické oblasti (moldanubikum), kutnohorsko-svratecké oblasti a do soustavy Českého masivu – krystalinikum a prevariské paleozoikum. Menší část území tvoří nezpevněné sedimenty a to především hlína, písek a štěrk. Regionálně se řadí do oblasti kvartéru a do soustavy Českého masivu – pokryvné útvary a postvariské magmatity.

Na zájmovém území převažují kambizemě – vyskytuje se zde kambizem mesobazická, dystrická a mesobazická slabě oglejená. V menší míře jsou tu pak zastoupeny pseudogleje modální a gleje modální.

Chotěbořsko náleží podle klasifikace klimatických oblastí do mírně teplých oblastí MT2 a MT3. Mírně teplá oblast MT2 se nachází v severozápadní oblasti katastrálního území města Chotěboře. Mírně teplá oblast MT3 leží na jihovýchodě území, okolo obcí Ždírec nad Doubravou, Oudoleň a Slavětín. Klimatická oblast MT2 je charakterizována krátkým létem, které je mírné až mírně chladné, mírně vlhké. Zima normálně dlouhá, mírné teploty, suchá, normálně dlouhé trvání sněhové pokrývky. Přechodná období (jaro, podzim) jsou krátká s mírným jarem a mírným podzimem. Pro klimatickou oblast MT3 je charakteristické krátké mírné léto, mírné až mírně chladné, suché až mírně suché. Zima je normálně dlouhá, mírná až mírně chladná, suchá až mírně suchá, normální až krátké trvání sněhové pokrývky. Jaro a podzim jsou normální až dlouhé,

jaro i podzim jsou mírné (*Quitt, 1971*). Jednotlivé klimatické charakteristiky klimatických oblastí v katastrálním území Chotěboř znázorňuje tabulka v přílohách (viz Tabulka 1).

Na území Chotěbořského regionu zasahuje ze severu a severovýchodu CHKO Železné hory, které má velmi pestrý geologický podklad a bohatou faunu i flóru (*Hanusová 2015, 35*).

Na katastrálním území obcí Malochyně, Dolní Sokolovec a Chotěboř (okres Havlíčkův Brod) se nachází přírodní rezervace Údolí Doubravy (*Čech—Šumpich—Zabloudil a kol. 2002, 98*). Jedná se o kaňonovité údolí s pseudokrasovými jeskyněmi, suťovými poli a skalními stěnami, které jsou v některých místech využívány pro horolezectví. Podloží tohoto údolí je tvořeno rulami moldanubika a je rozrušené puklinami (*Faltysová—Bárta a kol. 2002, 260; Bárta a kol. 2006, 22*). V této přírodní rezervaci je poměrně pestré spektrum fauny a flóry (*Čech—Šumpich—Zabloudil a kol. 2002, 123*).

3. Dějiny bádání

Počátek archeologického a historického bádání řadíme na Havlíčkovobrodsku a Chotěbořsku do 19. století. Se zvýšením zájmu o starožitnosti začaly vznikat původně soukromé sbírky obsahující archeologické nálezy. Jednou z těchto sbírek byla sbírka historika Jeronýma Solaře (1827-1877) obsahující i předměty z Havlíčkovobrodsku (Německobrodsku). Sbírka byla uložena v Želivském premonstrátském klášteře a zanikla následkem požáru roku 1907. Zmíněna je i sbírka Brodského gymnázia existující pravděpodobně v letech 1870-1890. Příspěvky přinášeli především studenti a to i ze vzdálenějších regionů. Co se se sbírkou stalo, není známo. (*Rous 1981, 1*).

Roku 1874 bylo v Německém Brodě (dnes Havlíčkův Brod) založeno Městské muzeum při národních školách německobrodských. Plynulou tvorbu sbírek pozorujeme od roku 1898, kdy bylo v Havlíčkově Brodě zřízeno Městské muzeum (*Rous 1981, 1*).

Počátky sběrů souvisely především s činností místních obyvatel, učitelů a studentů. Jedním z nich byl Josef Čapek. Věnoval se především výzkumu na zřícenině hradu Ronovec (50. - 60. léta 20. století). Dále zpracovával také náhodné nálezy z obcí Dolní a Horní Krupá. Veškeré nálezy (své či získané) kresebně dokumentoval a přesně zaznamenával do map. Nálezy z Havlíčkovobrodsku jsou shrnuty v díle A. Stockého

(*Stocký 1926*), které však obsahuje místopisné nepřesnosti, jak uvádí M. Pajerová (*Pajerová 2011, 8*), a v práci A. Birnbaumové a L. Jansové (*Birnbaumová-Jansová 1929*) zabývající se především uměleckými a historickými památkami (*Pajerová 2011, 8*).

Postupem času narůstá zájem profesionálních archeologů. Na české části Českomoravské vrchoviny působil koncem 70. let 20. století archeolog pouze v muzeu v Havlíčkově Brodě. Případné archeologické akce byly tedy realizovány muzeem v Havlíčkově Brodě nebo také archeologickým oddělením Muzea východních Čech v Hradci Králové a oddělením Východočeského muzea v Pardubicích (*Hejhal 2009, 9*).

Pro počátky historického a archeologického bádání na Havlíčkobrodsku a Chotěbořsku je jednou z nejdůležitějších osobností archeolog P. Rous. Zabývá se středověkým osídlením, zaniklými sklárnami a husitstvím na Havlíčkobrodsku. Mimo jiné sepsal roku 1981 jedinečný soupis pravěkých nálezů z Havlíčkobrodsku (*Rous 1981*).

Nejnověji se problematikou pravěkého a raně středověkého osídlení české části Českomoravské vrchoviny zabýval P. Hejhal ve své disertační práci z roku 2009 (*Hejhal 2009*). Dále se také věnoval hornictví v tomto okrese.

Důležitá jsou také jména Z. Pehal, V. Tuček, J. Polzer a D. Cendelín. Z. Pehal se věnuje výzkumu zaniklých středověkých vsí ze 13. století na Havlíčkobrodsku a středověkým osídlením kolem kostela sv. Markéty v Golčově Jeníkově (*Pehal 2002, 2001*). J. Polzer se ve svém příspěvku věnuje zaniklé hornické osadě Malý Bartušov v katastru obce Bartušov na Havlíčkobrodsku (*Polzer 2001, 2002*). V. Tuček se zabývá dějinami vsi Heřmanice severovýchodně od Vilémova v okrese Havlíčkův Brod (*Tuček 2001*). D. Cendelín se v díle *Od Habrů k Brodu*, pokusil vyřešit viatický problém ohledně Haberské stezky (*Cendelín 2001*).

Většina archeologických akcí v regionu je řešena Muzeem Vysočiny v Havlíčkově Brodě, kde působí archeolog a vystavář A. Knápek.

Důležitým příspěvkem je i práce J. Těsnohlídka z roku 2010, ve které zpracoval materiál ze zříceniny hradu Ronovec získaný během amatérského archeologického výzkumu prováděného Vlastivědným kroužkem v roce 1958 (*Těsnohlídek 2010, 83*).

J. Těsnohlídek (*2010, 83*) zpracoval materiál získaný na severozápadním předhradí hradu Ronovec na pozici označené jako Střepeniště a potvrdil vývojovou tendenci

středověké keramiky 2. poloviny 13. století až 1. poloviny 15. století. Během amatérského výzkumu na Ronovci prováděného J. Čapkem roku 1958, byla nalezena železná součást přilby z přelomu 14.-15. století. Tomuto nálezu nánosníku byla věnována pozornost v práci A. Knápka a P. Macků – *Unikátní součást zbroje z hradu Ronovce (okres Havlíčkův Brod) (Knápek—Macků 2016)*. V této práci je uvedeno, že sporá dokumentace výzkumu neumožnila přesně určit místo nálezu tohoto nánosníku. Podle A. Knápka a P. Macků (2016, 167) se dá na základě zápisu v Čapkově katalogu (uložen v Dolní Krupě) říci, že pravděpodobné místo nálezu bylo na nádvoří jádra hradu, - možná v zahlobeném objektu nedaleko studně.

Dalším významným příspěvkem pro archeologické bádání na Českomoravské vrchovině je práce K. Doležalové z roku 2013. V této práci je zpracován archeologický materiál z hradu Lichnice, který je typickým příkladem pro zpracování keramických souborů z Českomoravské vrchoviny (*Doležalová 2013*).

Chotěbořský region nepatří mezi území, kde by se intenzivně prováděl archeologický výzkum. Snahy o souhrnné zpracování historie a nejstarších dějin města Chotěboř byly ve většině prací pouze okrajovou záležitostí.

Roku 1885 bylo zaleženo Městské muzeum v Chotěboři. Se založením muzea došlo také k založení muzejního spolku, který měl podnítit občany k zájmu o nově vzniklé muzeum. Sbírky muzea byly několikrát přemístovány, než byl roku 1952 nalezen vhodný prostor pro jejich trvalé uložení v prostorách Chotěbořského zámku. Časté přesouvání sbírek ale způsobilo zcizení některých sbírkových předmětů a také částečné zničení dokumentačních materiálů. Jedním ze zakladatelů muzea byl učitel J. V. Neudoerfl (1843-1911). Byl správcem sbírky „prehistorické archeologie“ a případné nálezy publikoval (*Drašner 2006, 427-428; Macek 2002, 109; Hejhal 2012, 1*).

Přínosná byla také činnost dalšího správce muzea pana Č. Houby (1857-1931) a to především na poli regionální vlastivědy. Věnoval se rovněž archivní činnosti a byl historicky prvním kronikářem Chotěboře. Společně s J. V. Neudoerflem přispěli do Ottova slovníku naučného (*Anderle—Dostál—Pavlíček—Tuček 2001, 82, 84*).

Významným příspěvkem dále bylo dílo Z. Wirtha z roku 1906 - *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu Chotěbořském (Wirth 1906)*.

Ve 20. století se na území Chotěbořského regionu začíná rozmáhat badatelská činnost ve větší míře. Mimo badatelské výzkumy je poměrně velké procento nálezů získáváno během rekonstrukcí budov nebo komunikací a přinášeno místními občany do městského muzea.

Roku 1955 byl v městském muzeu v Chotěboři zaznamenán soubor pod přírůstkovým číslem P 1955/96 přinesený A. Zárubou. Nález tohoto souboru byl učiněn v průběhu předběžných terénních prací na 1 km dlouhé cestě spojující Horní Studenec a osadu Hudeč. Na základě zápisu v přírůstkové knize městského muzea v Chotěboři bylo místo nálezu tohoto souboru západně od osady Hudeč, v hloubce přibližně 120-150 cm pod úrovní terénu. Bližší určení místa nálezu není známo. Tento nálezový soubor tvoří 56 keramických fragmentů. P. Rous uvádí, že 19 fragmentů je datovatelných do 15. -16. století a zbytek fragmentů nese rysy starších období. Za nejstarší P. Rous označuje několik zlomků keramiky, které mají rysy pozdně hradištní keramiky (*Rous 1986*, 83-84).

Několik archeologických výzkumů bylo provedeno na poloze Hradiště, nedaleko obce Libice nad Doubravou. Roku 1972 V. Vokolek a J. Sígl provedli terénní průzkum této lokality. Tímto výzkumem nebyly zachyceny žádné stopy fortifikace nebo jiné doklady prokazující osídlení. V předešlých letech byly v prostoru Hradiště nalezeny podkovy a šíp ale žádné další nálezy dokládající osídlení (*Rous 1986*, 11). V roce 1983 tuto lokalitu prošel i R. Turek a uvádí, že na tam nic nenasvědčuje existenci hradu nebo hradiště (*Rous 1986*, 12). Poměrně velký badatelský zájem byl věnován Libickému újezdu v souvislosti s průběhem Libické stezky v této oblasti v díle F. Horáka a E. Chramosty – *Cesta Liběcká v dějinných proměnách se stezkami vedlejšími a strážnicemi* (*Horák—Chramosta 1923*).

Roku 1981 byl ve Vilémově (okres Havlíčkův Brod), v navážce vybagrované hlíny, sesbírán žáky základní školy keramický soubor, který je dnes umístěn v městském muzeu v Chotěboři. Místo nálezu bylo upřesněno P. Hájkem. Nález byl učiněn v Klášteře (část Vilémova) během rozšiřování silnice před nově stavěnou mateřskou školou. Nálezový soubor obsahuje 46 fragmentů keramiky. P. Rous (*1986*, 84-85) označil tento soubor keramiky jako technologicky a tvarově homogenní.

V letech 2005-2006 provedl J. Hájek, student chotěbořského gymnázia, povrchový průzkum a sběry na zřícenině hradu Sokolov, který se nachází nedaleko obce Horní

Sokolovec, v údolí řeky Doubravy. Závěry průzkumu a sběrů publikoval ve své práci - *Hrad Sokolov (Hájek 2006)*.

V Libici nad Doubravou byl na ploše areálu zámku v letech 2012-2016 prováděn záchranný archeologický výzkum (dále pouze ZAV). Sortiment nálezů získaných během těchto ZAV spadá do období pozdního středověku až novověku (*Knápek 2016, 6*). Výkopová rýha byla vedena od vstupu do nádvoří směrem k jihozápadnímu křídlu zámku a dále k věži. V hloubce přibližně 40 cm pod současným povrchem u severovýchodní zdi nádvoří se projevila stratigrafie s dochovanou kulturní vrstvou. Tato vrstva o síle přibližně 10-15 cm má výrazně tmavou barvu s obsahem uhlíků, kostí, a keramických zlomků (*Knápek 2016, 6*). Tento materiál byl datačně zařazen do středověkého až raně novověkého období, přičemž nejstarší jsou dva okraje (okružít), které je možné zařadit do průběhu 14. století (*Knápek 2016, 6*). Na základě nahromaděného datačního materiálu je v areálu zámku doložena před jeho vznikem plošná existence středověké až raně novověké vrstvy (*Knápek 2016, 8-9*).

Do 21. století byla poměrná část archeologických nálezů na katastrálním území města Chotěboř, jako jinde v regionu získána během stavební činnosti nebo povrchovým sběrem. Následně byla odnesena místními občany do městského muzea. Povrchovými sběry místních občanů byly získány převážně jednotlivé artefakty různého charakteru a datace. Souhrnný soupis archeologických nálezů uložených v městském muzeu v Chotěboři k roku 1992 sepsal P. Rous – *Soupis nálezů ze sbírek městského muzea v Chotěboři (Rous 1992)*. Jedná se o strojopis uložený v městském muzeu v Havlíčkově Brodě.

Během přestaveb kostela sv. Jakuba Většího mezi roky 1892-1894 a později byly odkryty stopy románské a gotické stavební fáze kostela. Jednalo se o románské ozdoby nalezené pod omítkou, románský architrav umístěný nad kaplí božího hrobu, a především část románské sloupové hlavičky z opuky. Z pozůstatků gotické stavební fáze, byly pod omítkou nalezeny fragmenty gotických okenních kružeb, gotická polygonovitá konsola z pískovce a opazení s plochým profilem. Tyto nálezy pečlivě popsal Z. Wirth (*Wirth 1906, 26-27; Rous 1992, 2-3*). Další nález u tohoto kostela byl učiněn roku 1959 na jeho severní straně v hloubce přibližně 2 m. Během výměny

uzemňovací desky k bleskosvodu byly nalezeny 4 lidské zuby, část kosti, prsten a 4 hřeby (*Rous 1992, 2, 6*).

Roku 1952 byl na náměstí T. G. Masaryka nalezen soubor keramických fragmentů. Nález byl učiněn během úprav chodníku po obvodu parku. Bližší popis místa nálezů není uveden. Soubor obsahuje 46 fragmentů keramiky, které jsou popsány P. Rousem (*1992, 4-5*).

Roku 1963 během výstavby hotelu na náměstí T. G. Masaryka (dnes č. p. 202) byly nalezeny střepy nádoby s píchanými ozdobami a pokličky (*Rous 1992, 6*).

Na území města bylo v průběhu let posbíráno také několik mincí. Jednalo se převážně o prostor okolo kaple Sv. Anny, kde byly nalezeny dva české groše, jeden měděný a druhý stříbrný. Stříbrný groš je datován P. Rousem (*1992, 4*) do roku 1551. Další nález mincí byl učiněn v Klášterní ulici během opravy domu č. p. 91, v hloubce okolo 70 cm. Nalezeno bylo minimálně 7 kusů mincí datovaných P. Rousem (*1992, 5*) mezi roky 1585-1621.

Chotěbořské muzeum nedisponovalo a doposud nedisponuje vlastním archeologem. Většina nálezů přinesených občany do městského muzea, byla a je zpracovávána pracovníky městského muzea v Havlíčkově Brodě převážně P. Rousem a A. Knápkem.

V letech 2011–2012 byla v Chotěboři bodována nová kanalizace. Výkopové práce byly vedeny po staré komunikační linii procházející Chotěboří od jihu k severu - od ulice Krále Jana přes náměstí až pod zámek, kde trasa pokračovala dále k severu (*Knápek 2013, 174*). Archeologické výzkumy, které proběhly současně se stavbou kanalizace, odkryly část opevnění z 16. století na křižovatce ulice Krále Jana a ulice Fominova. Výzkum zachytil část kamenné zdi a před ní předloženého příkopu vedeného přes ulici Krále Jana v linii jižní zdi domu č. p. 248. Spodní vrstvu příkopu vyplňovala tmavá hlinitá vrstva, která obsahovala zbytky dřev a několik fragmentů keramiky (vyobrazeno – *Knápek 2013, 178*) (*Knápek 2013, 177-178*). Během sledování dalších částí stavby (*A. Knápek uvádí prostor vymezený ulicemi Fominova a Mezibranská*) došlo k odhalení ještě několika terénních reliktnů, které poskytly představu o technickém řešení fortifikace. Řez zachycený výzkumem byl 6 metrů široký a sahal do hloubky do 2 metrů. *A. Knápek (2013, 179) uvádí, že největší hloubka příkopu se předpokládá do 2 metrů. Nález zdiva je A. Knápkem (2013, 179) hodnocen buď jako část samotné hradní zdi nebo část vstupní brány.*

V roce 2017 během rekonstrukce Kohoutova domu č. p. 194. na náměstí T. G. Masaryka, byly ve sklepních prostorách odryty dva objekty – pec a kruhový objekt o průměru 30 cm několik fragmentů keramiky a několik kusů, pravděpodobně železné strusky. Místo je sledováno archeology. Archeologové předběžně objekty vyhodnotili jako pec a kruhový objekt jako možný pozůstatek opevnění. Informace o nálezech a přístup do sklepních prostor domu, laskavě poskytl jeden z majitelů objektu J. Polívka.

Pro město Chotěboř po stránce badatelské je důležitá osoba historika T. Somera. T. Somer zpracoval nejnověji nejstarší dějiny města Chotěboř a sepsal biografii o osobě Smila z Lichtenburka, jedné z nedůležitějších osob pro historický vývoj města.

4. Osídlení Českomoravské vrchoviny ve středověku

V průběhu 11. a 12. století došlo v našich zemích k trvalému demografickému růstu. Tato situace byla obdobná jako v západní Evropě. Stará sídelní centra byla přelidněna, což způsobilo odchod obyvatel z dosavadně osídlených míst na místa nová, dosud neobhospodařovaná. Jednalo se o místa se zatím neplodnou půdou a často v méně přívětivých klimatických podmínkách (*Hoch 2008, 6*).

Tento postup domácího obyvatelstva v průběhu let sílil a trval téměř až do 14. století. Zmíněný kolonizační proces je nazýván jako *vnitřní kolonizace* (*Hoch 2008, 6*).

Nejpozději od druhé poloviny 12. století se mění ráz Českomoravské vrchoviny. Původní neprostupný hvozd se začal rozrušovat za účelem zisku užitné půdy pro hospodaření a nové osídlení. Koncem 12. století osídlení dosahovalo na některých místech až k jádru Českomoravské vrchoviny. Dokladem je listina z roku 1203, ve které je vymezen obvod kostela v Rýnárci na Pelhřimovsku (*Žemlička 2002, 24-25; 238-239*).

Ve 13. století a první polovině 14. století nastává druhá fáze kolonizace nazývaná jako *vnější kolonizace*. Tato kolonizace je spojena s příchodem především německých osadníků z alpských zemí, Frank, Bavorska, Lužice a Horního Saska (*Hoch 2008, 6*).

Původní souvislé osídlení českých zemí před kolonizací dosahovalo asi 33 % zasídlené plochy. Po první fázi kolonizace se souvisle zasídlená plocha zvětšila o 23 % a po druhé fázi kolonizace o 21 % (*Hoch 2008, 6*).

Ve 14. století tedy dosahovala osídlená plocha v našich zemích asi 77 %.

S potřebou většího počtu mincí v oběhu vzrostla i potřeba získávání drahých kovů. Tato situace vedla k rozsáhlé těžební činnosti. Tím došlo k velkému rozmachu a rozvoji horního podnikání.

J. Majer (1999, 4) uvádí, že už minimálně ve druhé polovině 10. století byly v Čechách raženy stříbrné mince vysoké kvality a s vysokým obsahem stříbra. Původ stříbra v těchto mincích zatím nebyl přesně určen. Pokud bylo stříbro českého původu nikoli z dovozu, dá se předpokládat, že jeho těžba probíhala povrchově a ne soustavně (Majer 1999, 4). P. Hejhal (2009, 136) poznamenává, že současný stav poznání vede k závěrům, že původ stříbra před objevením Jihlavského a Havlíčkovobrodského rudního revíru byl zahraniční.

Narůstající prospektorskou činností bylo objeveno mnoho žilných nalezišť. Nejvýznamnější bylo ve 30. letech 13. století otevření Jihlavského rudného revíru. Toto bohaté žilné naleziště a následné výtěžky z něj katapultovaly Jihlavu na přední místa mezi hornickými centry a vyvolalo na Vysočině rozsáhlou prospektorskou činnost. Další žilná naleziště byly otevřeny v Havlíčkově (tehdy Smilově) Brodě a jeho okolí (Česká Bělá, Šlapánov, Počátky), Příbyslav až po města Telč, Třešť, Jemnice a Slavonice (Majer 1999, 4-5).

Nejvýznamnějšími rudními revíry pro rozvoj Českomoravské vrchoviny byly tedy Jihlavský rudní revír a Havlíčkovobrodský rudní revír.

Z. Jaroš (1999, 79) uvádí, že většina vytěženého kovu byla využita na výrobu mincí. Množství nalezených mincí poukazuje na funkci několika mincoven, nikoliv jedné jediné. Na Moravě je pro toto období doložena činnost mincoven v Jihlavě, Brně, Znojmě, Olomouci, Opavě a v Uherském Hradišti. Mincovny byli majetkem zeměpána a byly pronajímány mincmistrům („magistri monetarum“) (Jaroš 1999, 79).

Podle J. Majera (1999, 5) těžba rudy v Jihlavě začala slábnout koncem 14. století. Mělcem uložená ložiska stříbra byla vytěžena (kopáno maximálně do 100 m). Práci zde znesnadňovaly důlní vody a zemětřesení roku 1328, při kterém bylo několik důlních děl zavaleno. Další doly byly zničeny povodní roku 1376. Došlo ke značnému poklesu výtěžků a důlních prací. Slábla také činnost dalších rudních revírů na Vysočině. Koncem 13. století byl hornický, a tedy i hospodářský význam českomoravské vrchoviny, - především Jihlavy přebrán kutnohorským rudním okrskem (Majer 1999, 5).

5. Kolonizace zájmového území a jeho okolí

V souvislosti s rozvojem těžby ve 13. století došlo k rozsáhlému a zřejmě i rychlému likvidování původního lesního porostu. Se zvyšující se těžební produkcí se zvyšoval i počet pracovníků, tedy kolonistů. Bylo nutné zabezpečit dostatek místa pro jejich usídlení. K tomuto účelu (mimo jiné) posloužila odlesněná krajina (Hejhal 2009, 103).

Díky hornické expanzi došlo k velkému rozmachu obchodu a staré obchodní cesty se staly více frekventované. Cesty byly dále větveny podle narůstajících potřeb obchodních tras. V průběhu 13. století bylo zakládáno velké množství osad. Tyto osady byly umístěny buď přímo na obchodních cestách, nebo v návaznosti na ně. Některé osady byly také založeny jako etapová místa při přechodu přes vodní tok při obchodních cestách (Cendelín 2001; Hejhal 2009, 103),

Pro zájmové území jsou důležité zejména dvě obchodní cesty – Haberská cesta a Libická cesta.

5.1 Haberská cesta

První zprávu o Haberské stezce poskytuje roku 1101 Kosmas ve své kronice. Cestu popisuje jako těsnou a úzkou stezku vedoucí hvozdem k Habrům. Zatím bez názvu (Hejhal 2009, 80). Listina Václava I. z roku 1233 obsahuje první zmínku, kde je stezka označena již jako Haberská (Hejhal 2009, 80).

Průběh cesty se uvádí jako trasa z Čáslavi vedená přes Vilémov, Habry, (Havlíčkův) Brod (přes řeku Sázavu) a Jihlavu (přes řeku Jihlavu) směrem na Brtnici, Moravské Budějovice a na Znojensko. Trasa se časem pravděpodobně měnila. Tento průběh cesty není v odborné literatuře zcela jednoznačně přijímán (Hejhal 2009, 80).

Stezka se přirozeně štěpila na různé větve dle různých výchozích bodů. Na trase Havlíčkův Brod – Habry je několik variant možného průběhu Haberské cesty. Nejpřirozenější osou větvení byl Vohančický potok. Stezka se mohla dělit na dvě možné větve - východní větev: soutok Labe s Doubravou a západní větev: z Kutnohorska (Malín). V raném středověku se východní větev ustálila přes Čáslav. Tyto dvě větve se v dostatečné vzdálenosti od výchozích bodů srocuji do jedné linie. D. Cendelín (2001, 66-67) pro specifikaci komunikace mezi Havlíčkovým Brodem a Habry uvádí výchozí dob v podobně, dvou dnes už existujících měst. Jedná se o Golčův Jeníkov nebo Kobylí Hlava a Frýdnava. Pro starší podobu komunikace je

pravděpodobná spíš větev západní (vedoucí z Kutnohorska), která respektuje pravidlo přímé trasy (Cendelín 2001, 66-67). Zde je důležité, že Habry prochází. Větev východní, vedoucí od Golčova Jeníkova na Pohledské Dvořáky by byla podle D. Cendelína (2001, 67) po projití Habrů značně delší. Pro tuto větev je pravděpodobnější trasa přes Jiříkov a Miřátky. Větve se pojí ve vsi Veselá (Cendelín 2001, 67). D. Cendelín (2001, 67) směřuje pokračování trasy na Pohledské Dvořáky a uvádí dvě možné varianty průběhu cesty. Na obou možných cestách je nezbytné překročení Břevnického potoka u vsi Břevnice. První variantou je průchod obcí Olešná, kde je trasa sušší ale delší. Druhá varianta trasy je kratší ale vede přes poměrně nepříjemné údolí v Horní Krupé (Cendelín 2001, 67).

5.2 Libická cesta

Libická cesta byla využívána už v pravěku. Dokladem jsou nálezy antických mincí z této oblasti (Rous 1981, 12-13).

První písemná zmínka o Libické stezce je uvedena v listině českého knížete Vladislava II. z let 1146–1148. V listině je potvrzen tak zvaný Libický újezd jako država olomouckého biskupství. Jsou v ní také zmíněni lidé, kteří v újezdu žili a spravovali provoz na této cestě (Hejhal 2009, 83).

Průběh Libické cesty zrekonstruoval R. Květ (2003, 113-126). Podle R. Květa (2003, 113-126) vedla Libická cesta z Kolína na východ ke Žlebům, kde se pojila k větvi vedoucí z Čáslavi. Dále měla cesta postupovat v jihovýchodním směru na Libici nad Doubravou, kterou procházela. V tomto bodě mohly být dvě možnosti průběhu stezky, který by se pojily u obce Bílek (Hejhal 2009, 83).

P. Hejhal (2009, 83) upozornil na nutnou korekci průběhu cesty v oblasti Libického újezdu. Zcela vylučuje jako hlavní průběh trasy, průchod tak zvaným Údolím Doubravy. V tomto úseku považuje cestu za téměř neschůdnou. Podotýká, že kaňonovité údolí vytvořené řekou Doubravou je pro vedení jedné z hlavních zemských cest nevyužitelné. Cesta dál kopíruje tok řeky Doubravy až do Krucemburku, kde se větví a opět se sjednocuje až u Žďáru nad Sázavou (Hejhal 2009, 83).

V oblasti Libického újezdu, předpokládá P. Hejhal (2009, 92) existenci zemské brány směrem k Moravě. Možné umístění zemské brány do tohoto prostoru zdůvodňuje několika skutečnostmi. Poloha prostoru se nachází na česko-moravském pomezí, byla

řádně kryta hvozdem a vedla zde cesta. V listině z roku 1146-1148 je uvedena zmínka nejen o místní cestě, ale také o osobách zajišťující pořádek na zemské cestě. Tyto osoby jsou nazvány jako *ztras*. Písemnou zmínku podporují i toponyma v okolí eponymní lokality Libice nad Doubravou (Hejhal 2009, 92). Přibližně 2 kilometry od obce Libice nad Doubravou na katastrálním území obce Maleč, se nachází vrch zvaný Hradiště. Severně od vrchu Hradiště se leží obec s názvem Hranice vzdálená asi 1 kilometr (Hejhal 2009, 176). Úpatí hradiště je půdorysně poměrně pravidelný protáhlý ovál, který je orientovaný delší osou ve směru SZZ a JVV. Délka tohoto oválu dosahuje okolo 800 metrů. Vrchol Hradiště, je zalesněná plošina elipsovitého tvaru o délce asi 350 metrů a šířce asi 150 metrů (Rous 1986, 9). Archeologické výzkumy této lokality zatím neprokázaly existenci jakékoliv formy fortifikace ani komplexního osídlení. Definici vrchu Hradiště jako hraničního hradiště, vylučuje absence morfologických prvků hradišť. Samotná poloha a strategické umístění v krajině může ale indikovat využití vrchu jako strážného bodu na Libické stezce. Mohlo zde existovat malé sídlo strážců žijících v Libickém újezdu na Libické cestě (Rous 1989, 11-12). Dalšími toponymy, které by mohli poukazovat na přítomnost strážného systému v této oblasti jsou - Strážný vrch, Přísečno a v jihovýchodní části obce Libice nad Doubravou je prostor označený jako „Čihadla“ („Na Čihadlech“) (Hejhal 2009, 92).

5.3 *Církevní instituce jako kolonizační prvek 13. století*

Ve 12. století se na kolonizaci Českomoravské vrchoviny nejvýznamněji podíleli církevní instituce. Na Chotěbořsku se jednalo především o olomoucké biskupství, benediktinský klášter ve Vilímově a také řád Německých rytířů (Hejhal 2009, 172).

5.3.1 *Olomoucké biskupství*

Jednou z významných držav olomouckého biskupství byl Libický újezd, nacházející se na Chotěbořsku.

Eponymní lokalitou Libického újezdu je obec Libice nad Doubravou, která se nachází na pravém břehu řeky Doubravy, pod úpatím Železných hor v linii sníženiny tak zvané Dlouhé meze (Knápek 2016, 5; Hejhal 2009, 176) (viz Obrázek 3).

První písemná zmínka o Libici pochází z roku 1125. Původně patřila osada zeměpánu a následně se stala vlastnictvím benediktinského opatství ve Vilémově (Knápek 2016, 5).

5.3.2 Benediktinský klášter ve Vilémově

Na osídlení Havlíčkobrodsko a Chotěbořska ve středověku, se ve velké míře podíleli Benediktýni vilémovského kláštera. Zakládali vesnice a jako jedni z mnoha dalších činitelů rozrušovali souvislý hvozd na Chotěbořsku. Klášter se podílel i na výběru „cla“ na obchodní cestě „v Habrech“ (Málek 2016, 51). Zde je průběh Haberské stezky spekulativní. Obec Vilémov znázorňuje mapa v přílohách (Obrázek 4).

Klášter ve Vilémově byl založen okolo roku 1120/1121 hrabaty Vilémem a Heřmanem ze Sulsbachu. Existenci těchto osob dokládá Kosmas k roku 1124. Petr Hejhal uvádí, že není vyloučeno, že se může jednat o členy družiny Richenzy z Bergu.

Richenza z Bergu byla manželkou knížete Vladislava I. (Málek, 2016, 51; Hejhal 2009, 178).

Roku 1278 po bitvě na moravském poli, byl klášter značně poničen a k jeho úplnému zániku došlo roku 1421. Spolu se zánikem vilémovského kláštera v roce 1421, došlo k zániku ještě dvou menších kostelů stojících v klášterním areálu. Jednalo se o konventní kostel sv. Petra a Pavla a farní kostel P. Marie (Hejhal 2009, 178).

O celkovém rozsahu majetků vilémovského kláštera od jeho založení až do 1. poloviny 13. století nejsou informace (Hejhal 2009, 178). Výsledkem kolonizačních aktivit jsou pravděpodobně obce Heřmaň a Heřmanice (viz Obrázek 5 a obrázek 6).

Heřmaň, původně osada dnes část obce Jeřišno, se nachází přibližně 9,5 kilometru od Vilémova. Osada byla založena zřejmě už ve 13. století. Zakladateli obce mohli být právě opati vilémovského kláštera. Původ názvu obce není doložen. Nabízejí se dvě možnosti vzniku názvu této osady. Původní osada Heřmaň dostala jméno buď po hraběti Heřmanovi, který byl jedním ze zakladatelů vilémovského kláštera nebo po jednom z opatů vilémovského kláštera (Karbusický 1990, 44). Vilémovští opati jménem Heřman jsou známi dva. Heřman I. a Heřman II. Heřman I. je doložen jako církevní diplomat v letech 1200-1222. Byl to zřejmě zakladatel klášterních stříbrných dolů na Havlíčkobrodsku a zasloužil se také o rozšíření klášterního panství (Málek 2016, 51).

O Heřmanu II. nejsou žádné informace. Je znám jen datum jeho úmrtí 29. září 1254 (*Málek 2016*, 51).

První písemná zmínka z roku 1350 dokládá existenci gotického farního kostela sv. Václava. Zároveň se jedná o nejstarší písemnou zmínku o Heřmani jako osadě. Během oprav kostela roku 1944 došlo k odkrytí části gotického zdiva kostela. (*Málek 2016*, 51).

Heřmanice leží přibližně 1,3 kilometrů severovýchodně od Vilémova. Teorie o původu jména této vsi je stejná jako u původu názvu vsi Heřmaň. Přesný rok vzniku Heřmanic není znám. Pravděpodobně se bude jako v případě Heřmaně jednat o 13. století, kdy v tomto prostoru probíhala kolonizace benediktinským klášteřem ve Vilémově. První písemná zmínka o Heřmanicích je z roku 1281. V tom roce byla ves se zdejší kostelem sv. Benedikta, osadou Malejovice (Malejov) a lesem Kozojed odkoupena vilémovským klášteřem od pánů Jindřicha, Raimunda a Smila z Lichtenburka (*Tuček 2001*, 86). Roku 1318 se v listinách poprvé objevuje zmínka o sousední osadě Bučovice a informace o tom, že zde existovalo sídlo pana Křapy z Heřmanic. Tvrz ve 2. polovině 15. století zřejmě už neexistovala a v 16. století byla zřejmě nahrazena panským dvorem. Zanikla beze stopy a její původní polohu není možné přesně určit (*Tuček 2001*, 86).

5.3.3 Němečtí rytíři

Němečtí rytíři přišli do Čech jako druhý řád. Před nimi byli po polovině 12. století králem Vladislavem II. pozváni johanité. Přesný příchod řádu do Čech je diskutabilní (*Buček 2016*, 9-10).

Řád měl silnou oporu v králi Přemyslu Otakaru II. a také olomouckém biskupovi, kterým byl tehdy Bruno ze Schauenburku. Blízké vztahy významné pozemkové šlechty s řádem byly pravděpodobně způsobeny i společnou účastí na křížových taženích (Prusko, Litva, Pobaltí). Přemysl Otakar II. vydal roku 1225 listinu (pravděpodobně za zásluhy), kterou vzal po ochranu řádové statky v Čechách, na Moravě, Rakousech a potvrdil tím jejich držbu. Listinou také udělil řádovým bratřím rozsáhlé imunity a privilegia (*Buček 2016*, 14).

Aktivity řádu probíhaly po zemských cestách - po cestě Humpolecké, její křižovatce s cestou Haberskou a po cestě Libické (*Hejhal 2009*, 181).

Před rokem 1233 disponoval řád několika vesnicemi na Jihlavsku, Humpolecku a také právy ke kostelu ve Staré Jihlavě (kostel sv. Jana Křtitele) a Humpolci (kostel sv. Mikuláše) (Hejhal 2009, 181).

První doklad o statcích německých rytířů na Vysočině je z roku 1233. Řádový mistr Herman Balk prodal statky v povodí řeky Jihlavy Želivskému konventu (Buček 2016, 10).

Během křížového tažení na přelomu let 1254/1255 se s německými rytíři zřejmě sblížil i Smil z Lichtenburka. Je možné, že pozitivní bojová zkušenost byla důvodem, proč Smil z Lichtenburka daroval řádu farní kostel v Brodě (Buček 2016, 15). Velkým podporovatelem řádu byl Jan z Polné, který daroval řádu německých rytířů četné majetky včetně Slubického lesa (Hejhal 2009, 181). Jan z Polné byl významným fundátorem na českomoravském pomezí ve druhé polovině 13. století. Značná donátorská činnost Jana z Polné mohla pramenit z faktu, že neměl mužského dědice, pouze dceru Annu (Kruntorád 2012, 54).

Pro Českomoravskou vrchovinu byla donace prostoru Slubického lesa důležitá. Centrem této řádové domény byl Krucemburk (Kriuzburg/Kreuzburg) (viz Obrázek 7). Byl založený řádem pravděpodobně krátce po získání tohoto území, tedy okolo poloviny 13. století (Hejhal 2009, 181). V tomto prostoru řád vybudoval celistvou doménu a držel toto území až do roku 1321 (Hejhal 2009, 181).

Na trase Havlíčkův Brod (brodská řádová doména) a Krucemburk (řádová doména ve Slubickém lese) je pravděpodobný pochod po Libické stezce. Řád německých rytířů tedy mohl nějakým způsobem ovlivnit i tehdy vznikající Chotěboř.

5.4 Šlechta jako kolonizační prvek 13. století

Od poloviny 13. století došlo k rychlé transformaci české šlechty. Z purkrabích a kastelánů hradišť poutaných benefičiárními vztahy ke králi se stává plně feudalizovaná šlechta. Nově se šlechta opírala o vlastní opevněné hrady a dědičnou državu lén. Toto období bylo základem pro rozmach několika nejvýznamnějších rodů dalších století (Buček 2016, 15).

Pro Havlíčkobrodsko a stejně tak i pro Chotěbořsko je nejdůležitější rod Ronovců a především jedna z jeho rodových větví – Lichtenburkové (Buček 2016, 15).

Páni z Lichtenburka vzešli ze šlechtického rodu Ronovců, když se po polovině 13. století Ronovci rozdělili na řadu panských rodů. I přes poměrně pozdní mocenský nástup se velice rychle dostali do popředí a disponovali rozsáhlým majetkovým vlastnictvím v severních Čechách a později i na Českomoravské vrchovině. Také páni z Lichtenburka se časem rozdělili na několik větví, kteří si ponechali predikát a odlišovali se pouze novým přízviskem a teritoriálně (*Urban 2003, 8-10*).

Majetková základna Lichtenburků byla Českomoravská vrchovina. Díky probíhající hornické expanzi ve 13. století rod rychle zbohatl díky hornímu podnikání a patřil mezi nejbohatší panské rody na Českomoravské vrchovině (*Urban 2003, 8-10*).

Ronovci se na Vysočinu dostali zřejmě především díky tomu, že jim král Václav I., jako odměnu za pomoc při vzpouře královny Přemysla daroval rozsáhlé statky na Vysočině. Rodové državy byly dále šířeny díky výhodné sňatkové politice. Jindřich z Lichtenburka (otec Smila z Lichtenburka) se oženil s vdovou po Přibyslavovi z Křižanova, Sybilou a svého syna Smila oženil s její dcerou Alžbětou (*Somer 2009, 123*).

Tomáš Somer uvádí, že více pravděpodobné je, že budovaná doména Lichtenburků na Vysočině nebyla nabyta až tak sňatkovou politikou, ale spíš jako výsluha od krále Václava I. (*Somer 2009, 122*).

Lichtenburkové si na Vysočině vytvořili poměrně rozsáhlou síť horního podnikání s centrem v Havlíčkově Brodě. Je známa i listina z roku 1259 sepsaná Smilem z Lichtenburka v Benátkách (na Vysočině, necelé dva kilometry od Krucemburku). Podle T. Somera (*2009, 132*) je možné na základě této listiny považovat i Krucemburk za součást lichtenburského stříbrnosného dominia.

Smil z Lichtenburka byl velký podporovatel církevních institucí. Podporoval především cisterciáky a německé rytíře (křížové tažení do Pobaltí 1254/1255) (*Somer 2009, 123; Buček 2016, 15*). V listině z roku 1257 je záznam o tom, že Smil daroval desetinu důchodů z dolů na svém území. Jednalo se o Havlíčkův Brod, Českou Bělou, Šlapánov a Přibyslav. Každý z klášterů měl dostat 1/3 této desetiny. Obdarovány byly tři cisterciácké kláštery v Sedlci, klášter v Mnichově Hradišti a také klášter ve Žďáru nad Sázavou (*Somer 2009, 123*). Pro sledované území je nejdůležitější darování kostela v Chotěboři Žďárskému klášteru. Kostel byl darován se všemi finančními výnosy a také

desátým dílem z příjmu zde existující celnice a to v prosinci roku 1265 (*Somer 2009*, 123).

Hlavní baštou Lichtenburků byl hrad Lichnice, který se nachází na katastru obce Podhradí, přibližně 19,5 km severně od Chotěboře. Mimo Lichnici Lichtenburkové drželi řadu dalších hradů. Jedním z těchto hradů byl hrad Ronovec (nazýván také jako Sommersburg - „letní hrad“). Nachází se asi 8 kilometrů jihozápadně od Chotěboře. Tento „menší hrádek“ (v porovnání s Lichnicí) zastával významnou rezidenční funkci na základě jeho vnitřního uspořádání a vybavení (*Doležalová 2013*, 9, 16; *Somer 2009*, 86). O rezidenční funkci hradu svědčí i množství listin vydaných Smilem přímo zde na hradě (*Somer 2009*, 87).

Na základě funkce hradu jako rezidence Lichtenburků a umístění v krajině, byl hrad Ronovec jedním z významných center Lichtenburské domény na Havlíčkovobrodsku a měl zřejmě význam i pro oblast Chotěbořska.

Zřícenina hradu Ronovec stojí na ostrožně nad údolím Břevnického potoka. Hrad je poprvé zmíněn v listině Smila z Lichtenburka z roku 1262, kterou vydal přímo na Ronovci. T. Somer (2009, 86) na základě této listiny považuje hrad v tomto roce již za obývaný a jeho vznik klade krátce před tento rok.

Hrad měl dvojdílnou dispozici a předhradí bylo chráněno valem a příkopem. Jádru hradu mělo čtverhranný tvar a obklopoval ho další příkop. Po bočních stranách se nacházely obytné budovy. Vysunutá obdélná věž chránila vstupní cestu do hradu, která byla umístěna po srázu na zadní straně jádra hradu (směrem od Břevnického potoka) (*Somer 2009*, 86).

Počátky hradu, které jsou T. Somerem (2009, 86) řazeny do druhé poloviny 13. století potvrdily nálezy keramiky na hradě Ronovec pocházející právě z druhé poloviny 13. století (*Těsnohlídek 2010*, 83).

Podle A. Knápka a P. Macka byla na Ronovci zřejmě přítomna vojenská družina. Tato teorie je podložena nálezem militantního ochranného prvku v podobě jednoduchého nánosníku (viz Obr 1) a také existence předhradí s konstrukcí vnitřního valu. Tento val je podobný jako na hradě Sokolov (*Knápek—Macků 2016*, 176).

T. Somer (2009, 87) uvádí, že pro chod hradu bylo nutné hospodářské zázemí. Tato skutečnost podle něj indikovala existenci osídlení v okolí Břevnického potoka už okolo roku 1262 kam zasazuje počátky hradu.

Podle T. Somera (2009, 92-93) nejpozději ve 14. století existovalo osídlení na pozici dnešních obcí – Svinný, Dobkov, Skořetín, Čachotín, Zálesí, Nemojov, Rozsochatec, Horní Krupá, Dolní Krupá, Kojetín, Břevnice a Kyjov. T. Somer (2009, 92-93) se pokusil o rekonstrukci vývoje katastru těchto obcí do 14. století na základě výměry jejich katastrů. Jeho členění dělí vznik obcí do třech skupin. První skupina (rozmezí 324-450 ha) – Svinný, Dobkov, Skořetín, Nemojov, Rozsochatec a Břevnice. Tato skupina by se dala podle T. Somera považovat za původní osídlení. Druhá skupina (rozmezí 750-1000 ha) – Čachotín, Horní Krupá, Dolní Krupá, Kojetín. Vznik tohoto osídlení T. Somer považuje za výsledek pozdější plánovité lokační činnosti. Třetí skupina (okolo 200 ha) – Zálesí a Kyjo. Vznik této skupiny T. Somer (2009, 83) předpokládá jako dodatečný za účelem plného využití půdního fondu v už osídleném prostoru.

Z těchto obcí stál kostel pouze v Čachotíně a Dolní Krupě, lesních lánových vsích. Duchovní potřeby ostatního obyvatelstva této oblasti zastávaly kostely v Chotěboři, Bělé (Česká Bělá), Pohledu a Brodě (Havlíčkův Brod).

6. Osídlení katastrálního území města Chotěboř

6.1 Osídlení

Chotěboř se nacházela mezi dvěma významnými obchodními cestami, není tedy vyloučena existence osídlení, které předcházelo stabilní osadě vzniklé okolo let 1175-1225 (Somer 2009, 64). Na severozápadě a západě vedla cesta Haberská a na severovýchodě a východě cesta Libická. Území Chotěbořského regionu i samotné katastrální území města Chotěboř má příhodnou pozici v terénu. Prostor není výrazně členitý (výjimkou je údolí Doubravy) a přímo ho neprotíná žádná vodoteč. Řeka Doubrava pouze lemuje oblast na severovýchodě a východě. Prostor je tedy „suchý“. Podle pravidel D. Cendelína (2001, 65) o náležitostech ideálního dopravního prostoru, můžeme Chotěboř označit za příhodný dopravní prostor.

Nedaleký Libický újezd byl osídlený zřejmě už v 1. polovině 12. století, jak dokládá donační listina z roku 1148 o darování újezdu olomouckého biskupství (Somer 2009, 61). Ve starších pramenech (J. V. Neudoerfl 1892; Horák—Chramosta 1923) se uvádí, že cesta Libická změnila směr a nevedla na Libici nad Doubravou ale k Chotěboři. Důvod této změny mohl být, že původní trasa Sobíňov – Libice nad Doubravou a

Zástarní, byly bažinaté oblasti. Podle F. Horáka a E. Chramosty (1923, 134) je doba změny trasy Libické cesty kladena do 13. století, přičiněním Lichtenburků. Dalším důvodem aktivní činnosti loupeživých lapků sídlících na hradě Sokolovec v údolí Doubravy. Na trase mezi Bílkem a Sokolohradu přepadali tito lapkové kupce a karavany. V tomto případě se trasa cesty změnila z pravobřeží řeky Doubravy na cestu po levobřežní řeky Doubravy. Stezka měla ústít u kaple Sv. Anny a pokračovat směrem k dnešnímu Kozinci. Ani jeden z těchto názorů nebyl doložen písemnými ani jinými prameny (Medlík 1988, 35). Nejpravděpodobněji se jeví teorie F. Horáka a E. Chramosty (1923, 134) podle které se trasa změnila ve 13. století přičiněním Lichtenburků. Změna trasy z důvodu útoků loupeživých lapků, by byla založena na existenci hradu Sokolovec. J. Hájek (2005/2006, 29) ve své práci o hradě Sokolov zhruba určil nejpozdější založení hradu do 60. - 70. let 14. století a jeho zánik mezi roky 1407-1425. To by znamenalo, že se trasa změnila až někdy ve 14. století.

Důležitější postavení Chotěboře, by mohl indikovat záznam o existenci stanice pro výběr cla. Informaci o tom, že se v Chotěboři vybíralo clo, poskytuje listina z roku 1265 (Sommer 2009, 61-62).

V. Medlík (1988, 35) uvádí, že celnice měla stát při ústí Libické cesty do Chotěboře, u dnešního Kozince. Tento názor o poloze celnice není nijak doložen.

Podle V. Medlíka (1988, 36) byla Chotěboř důležitým tržním střediskem na trase mezi Čechami a Moravou a bylo to poslední více osídlené stanoviště před cestou do Žďár nad Sázavou (Morava) a do Čáslavi (Čechy).

Osídlení Chotěboře bylo zřejmě díky poloze v krajině a návaznosti na obchodní cesty, stálejšího charakteru. Nejednalo se pravděpodobně pouze o etapové osídlení.

Pokud bychom hledali analogii etapového osídlení při obchodních cestách (převážně v místě překročení vodních toků) je možné uvést předlokační osídlení nedaleko obce Stupárovice a předlokační osídlení nedaleko obce Frýdnava. Tyto předlokační osady byly obě povrchově zkoumány Z. Pehalem (2001). Podle Z. Pehala (2001, 99) se v případě Stupárovic, osídlení nacházelo na pravém břehu levostranného přítoku potoka protékajícího obcemi Chrástice a Okřesaneč. Na základě keramických nálezů, získaných na ploše okolo 80 m², bylo osídlení chronologicky zařazeno do rozmezí let 1250–1300 (Pehal 2001, 96-97). V případě Frýdnavy se podle Z. Pehala (2001, 7) jedná o zárodek vesnice, která zanikla nejdéle 50 let po svém vzniku. Na základě plošného

rozmístění keramických nálezů v ornici, Z. Pehal (2001, 7) předpokládá, že vesnice byla rozdělena do podjednotek (tuto teorii zakládá na předpoklady, že jednotlivé shluky keramicky připadají jednotlivým usedlostem). Dosahovala délky okolo 300 metrů a jednotlivé usedlosti od sebe mohly být vzdáleny přibližně 50-100 m. Keramické nálezy z Frýdnavy jsou Z. Pehalem (2001, 7) chronologicky zařazeny do druhé poloviny 13. století.

6.2 *Stabilní osada Chotěboř*

O vzniku původní Chotěbořské osady může vypovídat i samotné toponymum Chotěboř (Chotibor / Chotěbor). Podle názoru T. Somera (2009, 64) vznikla Chotěboř v kontextu vývoje okolního osídlení, na základě toponomastiky ve starší vývojové vrstvě.

Podle názoru J. V. Šimáka (1938, 1213-1214) byla Chotěboř dříve vesnicí vysazenou nejpozději na počátku 13. století. Tento názor staví na zbytcích románské stavební fáze kostela sv. Jakuba Většího, který se nachází u náměstí T. G. Masaryka.

První písemná zmínka o Chotěboři pochází z roku 1265. Koncem roku 1265 Smil z Lichtenburka toto listinou daroval kostel v Chotěboři cisterciáckému klášteru ve Žďáru nad Sázavou. Darovací listina se týkala kostela se všemi jeho finančními příjmy a také desátku z cla, které zde bylo vybíráno (Somera 2009, 61-62). Tato písemnost dokládá existenci kostela a celní stanice v druhé polovině 13. století.

Kostel sv. Jakuba Většího stál v Chotěboři podle donační listiny Smila z Lichtenburka už okolo roku 1265. Z původní románské stavební fáze kostela se dnes nedochovalo v podstatě nic nejspíše části věže a část severní stěny obdélné lodě (Somera 2009, 62). Nejdůležitějším nálezem je pravděpodobně románská hlavice, která byla původně datována do konce 12. století. Nejnovější pravděpodobná datace této hlavice ji řadí do 2. čtvrtiny 13. století (Somera 2009, 62). T. Somera (2009, 63) určil dobu vzniku kostela na základě několika vodítek - samotné patrocinium kostela a předpokládané propojení tohoto patrocinia se žďárskými cisterciáky do druhé poloviny 12. století a do celé první poloviny 13. století.

Výzkum T. Somera (2009, 64) o vzniku původní osady, klade vznik stabilní osady Chotěboř do 2. poloviny 12. století/ poslední čtvrtiny 12. století a nejpozději v první čtvrtině 13. století - konkrétně někde mezi roky 1175-1225 (Somera 2009, 64).

6.3 Transformace osady na město

Podle A. Knápka (2013, 171), můžeme pravidelnou zástavbu města s centrální návší či náměstím předpokládat okolo roku 1278 nebo po něm, kdy je Chotěboř zmíněna jako město a centrum hornického obvodu.

T. Somer (2009, 65) uvádí dvě možné varianty vzniku města - místo bylo shledáno jako vhodný prostor k vysazení města a bylo zde lokováno nebo došlo k pozvolnému přerodu rozvíjející se osady v osídlení městského charakteru.

Případnou analogii pro přirozený přerod osady v město, můžeme hledat v předlokačním osídlení okolo kostela Sv. Markéty v Golčově Jeníkově (Pehal 2002).

Nejstarší nálezy keramiky pocházejí tedy, z druhé poloviny 13. století. Z. Pehal (2002, 20) doložil archeologickými nálezy existence minimálně dvou sídlištních jader ve 13. století. Jedno jádro z druhé poloviny 13. století, které po krátké době zaniklo. Druhé jádro, které vzniklo na místě dnešního kostela Sv. Markéty a dále se rozvíjelo, až plynule přešlo do osídlení dnešního Golčova Jeníkova (Pehal 2002, 20). Vývoj sídlištního jádra kolem kostela Sv. Markéty sahá podle Z. Pehala (2002, 20), do druhé poloviny 13. století. Samotný kostel vznikl na počátku 14. století. Dokladem jsou také zlomky nalezené ve vyvezené zemině z interiéru kostela. Podle Z. Pehala (2002, 25) se kvůli vzniku hřbitova sídliště posunulo na sever-severozápad, ve směru původního vstupu do kostela. Vstupní portál kostela tedy směřoval k osídlené ploše. Na základě nálezových souborů (Sub Id. a Sub Ie) Z. Pehal (2002, 25) předpokládá, že k tomuto posunu došlo někdy na přelomu 14. a 15. století.

Na základě vývoje osídlení okolo kostela sv. Markéty v Golčově Jeníkově, by se dalo říci, že do předpokládané „nestabilní osady“ v Chotěboři (před roky 1175-1225) byl zasazen kostel sv. Jakuba Většího a osada se stala „stabilní“ (mezi roky 1175-1225) (2009, 64). A další transformace v osídlení městského charakteru se odvíjela přirozeně, ne na základě lokátorské činnosti. Pro tento scénář ale zatím není žádný archeologický ani písemný doklad.

V roce 1356 bylo městu právo výstavby ohrazení (Smrček 1981, 20). Jediný archeologický doklad opevnění pochází z 16. století. Podoba městské fortifikace měla podle nálezů z archeologického výzkumu v roce 2012 podobu kamenné zdi s před ní předloženým příkopem (Knápek 2013, 177-178).

Do třetí čtvrtiny 14. století je kladen vznik opevněného sídla - městské tvrze stojící mimo obvod města. To, že tvrz stála mimo město, ne uvnitř města mohlo být způsobeno existencí předešlého opevnění, které uzavíralo městský obvod (*Smrček 1981, 20*). Nejnovějším bádáním je tvrz pokládána za přímou předchůdkyni dnešního Chotěbořského zámku. Obvodové zdivo východního křídla zámku je o přibližně 50 cm silnější než obvodové zdivo ostatních částí zámku, což by mohlo znamenat, že původní obvodové části zdi tvrze byly zaneseny do nové budovy zámku. Totéž platí o sklepe ve východním křídle, na rozdíl od centrálních sklepů, které jsou typické barokní má tento sklep tunelovitý charakter díky valené klenbě vybíhající od země. Na klenbě zůstaly patrně stopy bednění. Dnešní zámek stojí nepochybně z části na základech nějaké starší gotické stavby (*Pavliček 1994, 4; Pavliček 1998, 24–25*).

Písemnými prameny je doložená existence městských bran ve 14. století. Brána Německá (Horní), která je zmíněna roku 1391, Česká (Dolní) a Lazební (Svinenská). Během archeologických výzkumů v roce 2012 byl nalezen relikt zdi o šířce 6 m. A. Knápek (2013, 179) tento nález vyhodnotil dvěma způsoby – buď jako součást samotné hradební zdi, anebo jako pozůstatek vstupní brány. Podle A. Knápka (2013, 179) existenci brány napovídá veduta města, na které je zachycen podobný objekt v místě předpokládané dolní brány. Na základě porovnání A. Knápka (2013, 179-180) s podobným objektem brány v Lounech, by se dal objekt hodnotit spíše jako část vstupní brány než část samotné hradební zdi, především kvůli její masivnosti.

Na sever od Dolní brány se rozkládalo „Dolní předměstí“, za Horní bránou podél Německobrodské cesty „Horní předměstí“. Za západní městskou zdí bylo město chráněno rybníky a na východě valy. Hlavní cesta spojovala obě brány a procházela náměstím. Horní část cesty byla pojmenována „Horní ulice“ a dolní část cesty jako „Dolní ulice“ (14. století) (*Smrček 1981, 20*).

7. Zpracování nálezového souboru z Chotěboře v Buttulově ulici č. p. 72

Zájmové území je po archeologické stránce v podstatě neprobádané. Centrum města – náměstí s kostelem sv. Jakuba Většího je historickým jádrem města. Na této pozici došlo pouze k náhodným nálezům torzovitých keramických souborů při rekonstrukci náměstí a obytných objektů. Zbylé nálezy pocházející z města Chotěboř a jeho okolí byly většinou nalezeny a přineseny obyvateli města jako jednotlivé nálezy. Pro nejstarší dějiny můžeme jako důkazní materiál využít tedy převážně pouze písemné prameny a kostel sv. Jakuba Většího, který je sám o sobě dokladem románské existence města ale co do počtu keramických zlomků či původní zástavby města máme pouze torzovité materiály právě díky zástavbě města. Pokud bylo ve sbírkách městského muzea v Chotěboři více archeologických materiálu, byly buď převezeny jinam a následně ztraceny nebo byly zničeny, ztraceny nebo ukradeny během neblahého přemísťování sbírek muzea. Soubor nálezů zpracováváný v této práci je jedním z největších nálezových souborů z Chotěboře a jeho zpracování a vyhodnocení by mohlo přinést další důležité informace o nejstarším vývoji Chotěboře.

Soubor byl získán pravděpodobně okolo roku 1968 v Buttulově ulici v Chotěboři při rekonstrukci a rozšíření základní školy Buttulovi. Informace o nálezové situaci jsou minimální. Jednalo se o nález během demolice domu č. p. 72. Během kopání suterénu domu v hloubce asi 120-150cm byl nalezen soubor materiálu rozptýlený na ploše přibližně 9 m² (informace získány ze záznamu v archivu městského muzea v Havlíčkově Brodě – poskytl Mgr. Aleš Knápek).

Soubor nálezů je uložen v depozitáři městského muzea v Chotěboři.

Vyznačení místa kde dnes stojí základní škola Buttulova.

Pramen: ČÚZK, Nahlížení do katastru nemovitostí, 2017. Upraveno autorem.

7.1 Popis souboru

Jedná se o soubor nálezů obsahující osteologický materiál, strusku, střepy keramických nádob a torzo kovové nádoby. Nejpočetnější složkou souboru jsou fragmenty keramických nádob a druhou nejpočetnější složku nálezového souboru tvoří osteologický materiál. Nejméně je v souboru zastoupen nález kovu a strusky.

8. Metoda zpracování souboru

8.1 Deskripční systémy pro zpracování vrcholně středověké keramiky

Deskripční systém převádí archeologické prameny na archeologická data, která se dále mohou podrobit analýzám a interpretaci (Doležalová 2013, 102-103). Základem deskripčního systému je vytvoření popisové databáze (tabulky), ve které je možné sledovat vztahy mezi jednotlivými kategoriemi - keramickými skupinami, morfologie nádob a výzdoba (Doležalová 2013, 102-103).

Deskripční systémy mají ustálenou podobu a vycházejí z ustálené terminologie. Nevýhoda používání deskripčního systému pro zpracování vrcholně středověké keramiky je časová náročnost (Doležalová 2013, 102-103).

V České republice jsou v současné době nepoužívanější deskripční systémy Brněnský deskripční systém, Plzeňská škola, Východní Čechy a Českomoravská vrchovina.

Českomoravská vrchovina – základ zpracování keramiky pro moravskou část Českomoravské vrchoviny vytvořil J. Bláha (*Bláha 1968*). Využitím formalizovaného popisného systému při zpracování keramiky z města Jihlava se zabýval D. Zimola (*Doležalová 2013, 110*). Z keramických nálezů v Jihlavě vydefinoval tvarovou škálu keramických nálezů, vytvořil typologii okrajů a typologii výzdoby keramiky. Na základě složení keramické hmoty vytvořil 5 skupin, které dále rozdělil na podskupiny podle technologie výpalu. Vytvořené skupiny pak chronologicky zařadil do třech fází (*Doležalová 2013, 110*).

Tento deskripční systém je používán i v jiných částech Českomoravské vrchoviny. J. Těsnohlídek využil upravený deskripční systém ke zpracování keramiky z hradu Ronovce (Havlíčkovobrodsko) (*Doležalová 2013, 111*).

8.2 *Metoda zpracování keramického souboru ze základní školy Buttulova*

Vzorem pro zpracování tohoto souboru keramiky byla práce K. Doležalové z roku 2013, ve které zpracovávala keramiku z Lichnice (*Doležalová 2013*).

Pro zpracování tohoto malého souboru keramiky (čítá desítky nálezů) byla sestavena databáze v programu Microsoft Office Excel.

Základní jednotkou pro rozčlenění keramického souboru je keramická třída, která byla vyčleněna na principu využití keramického kódu.

Popisová kritéria použitá v databázi pro hodnocení a rozčlenění materiálu do keramických tříd byla pro přehlednost rozdělena do 6 kategorií. První kategorií jsou *Identifikační údaje*, které uvádějí přírůstkové číslo fragmentu. Druhá kategorie je označena jako *Dokumentace*, ve které je poznamenáno, zda byl fragment kreslen, focen nebo jinak zdokumentován. Třetí kategorie *Základní informace* poskytuje základní informace o podobě fragmentu. Čtvrtá kategorie *Metrické údaje* obsahuje údaje, které se dají na fragmentu změřit – velikost a šířka. Pátá kategorie je označena jako *Keramická třída* a obsahuje informace o barvě keramického fragmentu a složení keramického těsta. Poslední šestá kategorie *Výzdoba* udává informace o výzdobě fragmentu (podle vzoru *Doležalová 2013, 117*).

8.3 Vyhodnocení

8.3.1 Keramika

8.3.1.1 Přehled keramických tříd a jejich zastoupení

Na základě vytvořené databáze bylo možné vyčlenit 9 keramických tříd.

Keramická třída 1 – hrubá šedá

- keramická hlína je střednozrnná, ostřena křemenem a obsahuje přirozené množství slídy

- povrch fragmentu je jemně drsný, občas vystupují zrnka křemene a povrchová úprava není nebo nebyla patrná, případně je povrch fragmentu poslídován

- převažuje redukční výpal a v menší míře výpal smíšený, střední tvrdost keramických zlomků

- barva fragmentů, je převážně šedohnědá v případě zachovalejšího původního povrchu může být barva vnější strany i středně šedá až šedá, v jádru (lom) převážně krémová až světle šedá barva

Odpovídající keramické kódy:	Cho-A1-jr0	4
	Cho-A1-ss0	5
	Cho-A1-sr0	7

Keramická třída 1 je v souboru zastoupena 16 jedinci. V této třídě jsou zastoupeny okraje – 3 nezdobené a 1 zdobený, 2 výdutě s výzdobou a 8 výdutí bez výzdoby. Byla také identifikována 1 poklička a 1 knoflík od pokličky.

Keramická třída 2 – drolivá

-keramická hlína je převážně střednozrnná, s příměsí křemene a přirozeným množstvím slídy

- povrch nádob je jemně drsný a na fragmentech této skupiny není patrná povrchová úprava, ve většině případů je materiál měkký a drolí se

- barva povrchu je převážně hnědošedá až šedá, hnědá

- většinou měkká a drolí se, u fragmentů této keramické třídy není patrná úprava povrchu

Odpovídající keramické kódy a počet jedinců:	Cho-A1-sr0	5
	Cho-A1-ss0	4

Keramická třída 2 je v souboru zastoupena 9 jedinci. Obsahuje 2 zdobené výdutě, 1 dno, 1 podhrdlí s výzdobou a 1 fragment zdobeného těla nádoby s náznakem dna, 4 výdutě nezdobené.

Keramická třída 3 – tmavá šedá

- těsto je středozrnné a v jednom případě jemnozrnné, s přirozeným množstvím slídy a jemné ostřívo pravděpodobně křemen

- povrch fragmentů je jemně drsný až hladký, úprava povrchu není patrná – není patrné, zda byl tmavý povrch vytvořen během výpalu, nebo jestli jde o záměrnou úpravu

- barva povrchu je převážně tmavě-šedá v několika případech světlejší šedá, barva lomu je tmavě šedá a v jednom případě světle šedá

- keramické fragmenty jsou středně tvrdé, redukční výpal

Odpovídající keramické kódy a počet jedinců: Cho-A1-sr0 25

Keramická třída 3 je v souboru zastoupena 25 jedinci. Největší podíl fragmentů tvoří 6 okrajů – 3 okraje zdobené a 3 okraje nezdobené, 3 fragmenty z hrdla se zdobeným podhrdlím. 2 nezdobené fragmenty z části dna a 1 fragment zdobeného těla nádoby s náznakem dna, 13 nezdobených výdutí.

Keramická třída 4 – hrubá hnědá

- těsto je střednozrnné, ostřené křemenem, přirozená příměs slídy

- povrch je krupičkový s vystupujícími zrny křemene

- keramické fragmenty jsou převážně středně tvrdé

- výpal je redukční a smíšený, s převahou smíšeného výpalu

- barevné odstíny hnědé

Odpovídající keramické kódy a počet jedinců: Cho-A1-ss0 15

Cho-A1-sr0 8

Keramická třída 4 je v souboru zastoupena 23 jedinci. 5 okrajů – 4 okraje zdobené a 1 nezdobený, 3 fragmenty pohárů – 2 poháry zdobené a 1 pohár nezdobený. Fragmenty 2 zdobených těl s částí dna, 1 fragment z části nezdobeného dna a 3 nezdobená podhrdlí, 9 nezdobených výdutí.

Keramická třída 5 – poslídovaná

- těsto střednozrnné, jemné ostřivo zřejmě písek a křemen, slída na povrchu a v malém množství v keramickém těstě

- převážně jemně drsný povrch, poslídováno především z vnější strany, na vnitřní straně v menší míře

- výpal středně tvrdý, redukční a v jednom případě smíšený

- převládají barevné odstíny šedohnědé (světlá-tmavá hnědá) a šedé barvy, na lomu převažuje světle šedá až světle hnědá barva, v pár případech barva tmavší

Odpovídající keramické kódy a počet jedinců:	Cho-X1-ss2	3
	Cho-A1-sr2	6

Keramická třída 5 je v souboru zastoupena 9 jedinci. 2 okraje - 1 zdobený, 1 nezdobený, 1 fragment zdobeného těla s částí dna a 1 fragment podhrdlí s výzdobou, 1 fragment části dna, 4 nezdobené výdutě.

Keramická třída 6 – oxidační světlá

- těsto příměs ostřiva (písek a v některých případech křemen), přirozené množství slídy

- jemně drsný až hladký povrch, bez povrchových úprav

- výpal středně tvrdý, oxidační

- barva převažuje okrová, béžová až krémová, v jádru střepu ve dvou případech šedá barva u zbytku barva vnějšího povrchu odpovídá jádru

Odpovídající keramické kódy a počet jedinců:	Cho-X1-so0	5
	Cho-X1-jo0	4

Keramická třída 6 je v souboru zastoupena 9 jedinci. 3 zdobené výdutě, 2 okraje – 1 okraj zdobený, 1 okraj nezdobený a 3 fragmenty z části dna.

Keramická třída 7 – slídová

- hlína střednozrnná, střední až velké množství slídy - zrníčka (kolem 1 mm) nebo šupinky slídy (kolem 2mm)

- povrch krupičkovitý – na povrch vystupuje ostřivo (křemen)

- výpal v oxidačním a smíšený, středně tvrdý

- světle hnědá barva na povrchu i v jádru fragmentu

Odpovídající keramické kódy a počet jedinců: Cho-A1-ss0 5

Keramická třída 7 je v souboru zastoupena 5 jedinci. 2 nezdobená dna a 3 nezdobené výdutě.

Keramická třída 8 – glazovaná

- hlína středorznná ostřená pískem, přirozená příměs slídy

- povrch je hladkým, glazovaný okraj

- redukční výpal, středně tvrdý

- hnědošedá barva a v jádru světle hnědá, glazura má barvu podobnou povrchové

Odpovídající keramické kódy a počet jedinců: Cho-A1-sr5 1

Glazovaná keramika je v souboru zastoupena pouze jedním fragmentem okraje nádoby. Glazuje je na okraji a lehce ztečená na podhrdlí.

Keramická třída 9 – leštěná

- hlína je jemnozrnná, jemný písek

- povrch je hladký až velmi hladký

- výpal je smíšený, středně tvrdý

- barva povrchu je tmavě šedá, vnitřního povrchu lehce světlejší a na lomu je béžová

Odpovídající keramické kódy a počet jedinců: Cho-A1-js8 2

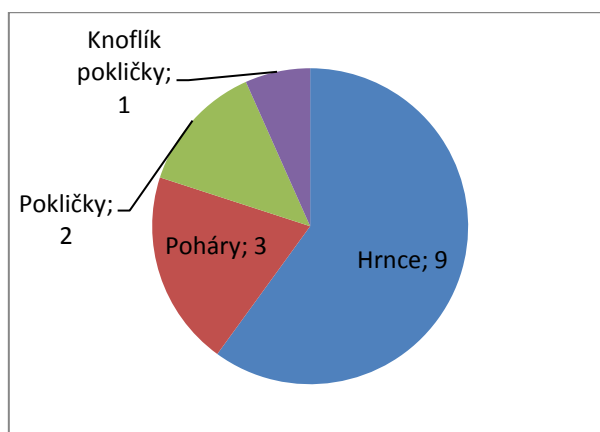
Keramická skupina 9 je v souboru zastoupena 2 jedinci. 1 nezdobený fragment pravděpodobně části podhrdlí nádoby a 1 nezdobený fragment dna.

KK/KT	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Celkem
Cho-A1-jr0	4									4
Cho-A1-ss0	5	4		15			5			29
Cho-A1-sr0	7	5	25	8						45
Cho-X1-ss2					3					3
Cho-A1-sr2					6					6
Cho-X1-so0						5				5
Cho-X1-jo0						4				4
Cho-A1-sr5								1		1
Cho-A1-js8									2	2

Keramické kódy fragmentů keramiky z č. p. 77 Buttulova ulice v Chotěboři (barevně zvýrazněné jsou keramické kódy, které se objevily pouze v jedné keramické třídě).

8.3.1.2 Morfologie keramiky

V tomto keramickém souboru bylo možné určit tvar původní nádoby u 15 fragmentů. Z toho bylo 9 okrajů nádob. Nálezy nebyly nijak kompletovány. Převážná část určitelných fragmentů byly okraje nádob pocházející z hrnců. Identifikovat bylo možné také fragmenty pohárů, pokliček a knoflík pokličky.

Poměrné zastoupení keramických tvarů ze souboru (číslo za druhem nádoby udává počet fragmentů).

Kompletování fragmentů nebylo provedeno kvůli fragmentárnosti souboru.

Ze dvou fragmentů pokliček byla nejkompletněji zachovaná zvoncovitá poklička, která je zařazena do keramické třídy 1. Poklička byla vysoká 5-6 cm, její průměr byl okolo 13-14 cm a průměr úchytky 5 cm. Dále se dochoval jeden fragment úchytky pokličky o průměru 4 cm, který byl zařazen do keramické třídy 1. Fragment druhé pokličky byl zařazen do keramické třídy 6. U tohoto fragmentu nebylo možné správně zjistit průměr.

Další skupinu nádob představují poháry. Tři fragmenty pohárů byly zařazeny do keramické třídy 4. Průměry dna pohárů byly u jednoho menšího poháru 5,5 cm a u dvou větších 8–8,5cm. Výška fragmentu menšího poháru byla 7 cm a výška fragmentů větších pohárů byla 8-8,5 cm.

V souboru se dochovalo několik den nádob, u kterých nebylo možné určit, z jakého tvaru nádoby pocházejí. Průměr den se dal určit u dvou fragmentů s dochovanou částí

těla, na kterém byla výzdoba, 12 cm a 10 cm. Zbylé fragmenty den obsažené v tomto souboru byly poměrně robustní a patřili zřejmě větším nádobám. Převážně nejspíše hrncům nebo mísám.

Tloušťka stěn nádob se pohybovala okolo 0,4-1 cm. Tloušťka den se pohybuje v rozmezí 0,3–1 cm. S ohledem na malou početnost souboru nebyla sledována žádná kompatibilita mezi tloušťkou stěn jednotlivých fragmentů. Poměrně robustní dna měla tři torza pohárů.

8.3.1.3 Okraje nádob

V keramickém souboru se dochovalo 20 fragmentů keramických okrajů.

Skupina okrajů		Popis	Počet kusů
Procházka č 17		Vodorovně seříznutý, zesílený	4
Procházka č 9		Svisle až nálevkovitě seříznutý	1
Procházka č 22		Nepravé okružní	1
Procházka č 10		Přehnutý	1
Procházka č 22		Nahoru vytažený a zužující se	1
Procházka č 29		Rovně seříznutý zesílený	2
Procházka č 18		Ovalený	1
Procházka č 27		Okružní ploché	1

Procházka č 25		Okružní ukončené oble	1
(převzato z Doležalová 2013)		Jednoduchý	4
Procházka č 28		Svisle seříznutý	1
Procházka č 7		Kuželovitě seříznutý	2

Typologie okrajů středověké keramiky. Podle R. Procházky (Procházka 2007) a K. Doležalové 2013 (Doležalová 2013). Upraveno autorem.

V souboru se nejvíce objevily okraje vodorovně seříznuté, zesílené (4 jedinci) a jednoduché (4 jedinci). Další početnější skupinou byly pak okraje kuželovitě a rovně seříznuté (4 jedinci). Objevila se okružní (2 jedinci) a nepravé okružní (1 jedinec). Vyskytl se i okraj přehnutý (1 jedinec) a okraj ovalený (1 jedinec). Okraj zužující se směrem nahoru byl zastoupen 1 jedincem. S ohledem na malou početnost souboru nebylo možné sledovat žádné podobnosti mezi jednotlivé typy okrajů a keramickými třídami.

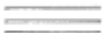

Fragmenty keramických okrajů byly nejvíc zastoupeny v keramické třídě 3. Převážně jednoduché (seříznuté) a jeden přehnutý. Dále jsou pak početněji zastoupeny fragmenty okrajů v keramické třídě 4 (5 jedinců). Převážně jednoduché a seříznuté okraje. Méně fragmentů okrajů je pak zastoupena keramická třída 1 (4 fragmenty). Nejméně fragmentů obsahují keramické třídy 5 (2 jedinci), 6 (2 jedinci) a 8 (1 jedinec).

8.3.1.4 Výzdoba

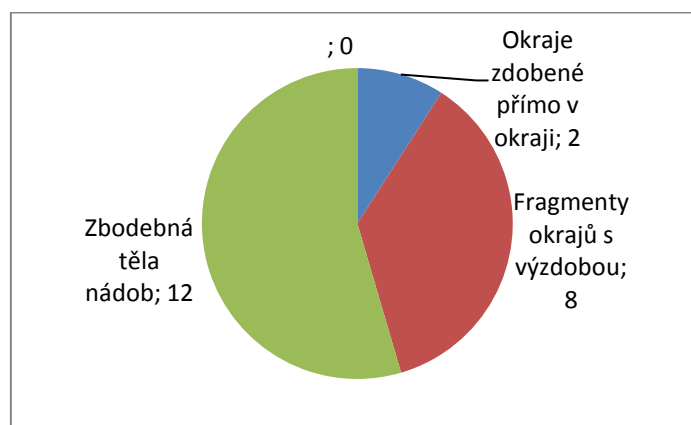
Výzdoba se objevila na 27 fragmentech. Kromě dvou případů kdy byla výzdoba umístěna v okraji, byla umístěna na těle nádob. V tomto keramickém souboru se objevily tři základní typy výzdoby. Převažuje rytá liniová výzdoba. Dva fragmenty s výzdobou v okraji měly rytou jednoduchou vlnici a jeden z těchto fragmentů měl v okraji ještě vrypy. Ve třech případech byly pod okrajem vytvořeny lišty (střeškový převis ve dvou případech a v jednom případě protáhlá varianta lišty). Nejčastější výzdobou byly dvě a více rýh (žlábků) nad sebou (9 jedinců) a pak husté rýhování

(žlábkování) (3 jedinci). V případě jednoho torza poháru byla téměř u dna kombinace vlnic a vrypů.

V souboru se vyskytl jeden fragment úchytky pokličky.

Typ výzdoby		Popis	Počet jedinců
Procházka č 4		Jednoduchá vlnice	2
Procházka č 4		Dvě vlnice pod sebou	2
Procházka č 6		Vrpy	1
Procházka č 1		Dvě a více rýh	9
Procházka č 1		Husté rýhování	3
Procházka č 1		Jedna rýha	4
Upraveno autorem		Kombinace vlnice a vrypů	1

Typy výzdoby podle R. Procházky (Procházka 2007). Upraveno autorem.

Keramické fragmenty s výzdobou (číslo za specifikovaným fragmentem udává počet jedinců).

8.3.1.5 *Dna*

V souboru se nachází celkem 16 zlomků obsahujících část dna. Žádné dno se nedochovalo celé. Nejvíce se v souboru nacházejí rovná plochá dna s lehce zaobleným okrajem. V případě tří fragmentů pohárů byla dna plochá s hraněným okrajem a jedno dno se zaobleným okrajem.

8.3.1.6 *Výroba nádob*

Na fragmentech bylo možné rozpoznat stopy po vytáčení na kruhu. Tyto stopy měly podobu rýh a papilárních linií. U některých fragmentů byla patrná různá tloušťka stěny fragmentu. Patrně z důvodu různého tlaku prsty na tělo nádoby během vytáčení (Doležalová 2013).

8.3.1.7 *Výpal a úprava povrchu*

V tomto souboru převládá keramika pálena redukčním výpalem. Méně je potom keramiky pálené smíšeným výpalem a několik fragmentů páleno oxidačním výpalem. V několika případech se objevil sendvičový efekt. K sendvičovému efektu docházelo často během kvalitního redukčního výpalu – povrch nádoby byl světlejší, kdežto na lomu byl střep zpravidla tmavě šedý – černý (Těsnohlídek 2010, 60-61).

Zhruba 92 % keramických fragmentů mělo střední tvrdost, nedalo se je tedy prorýpnout nehtem což svědčí o poměrně kvalitním výpalu. Zbýlých 8 % bylo měkkých, daly se prorýpnout nehtem, nebyly tedy pravděpodobně úplně kvalitně vypáleny (Doležalová 2013).

Povrchové úpravy byly rozpoznány u několika fragmentů. Byla rozpoznána úprava poslídiváním (keramická třída 5), leštěním (keramická třída 9) a v jednom případě glazurováním (keramická třída 8).

8.3.1.8 *Porovnání keramického souboru*

Z důvodu torzovitosti materiálu nebylo možné sledovat vztahy mezi jednotlivými keramickými skupinami.

Datace keramického souboru z ulice Buttulova v Chotěboři je znesnadněna chybějícími informacemi o stratigrafii. Jediným použitelným vodítkem k absolutnímu datování keramiky je tedy použití analogie z blízkých i vzdálenějších lokalit. Výslednou dataci zkoumaného materiálu je nutné brát s jistou mírou obezřetnosti. Situace na jednolitých lokalitách, které byly použity jako analogický materiál, se může značně odlišovat.

Pro chronologické porovnání keramiky byly použity jako nejbližší analogie - keramika z hradu Ronovec a keramika ze Starých Hor u Jihlavy. Keramika z hradu Ronovec jednak pro to, že hrad Ronovec figuruje v historickém vývoji zpracovávané oblasti a jednak pro poměrně malou geografickou vzdálenost od Chotěboře. Keramika ze Starých hor u Jihlavy byla vybrána jako analogický materiál z toho důvodu, že její zpracování bylo použito J. Těsnohlídkem (2010) pro zpracování keramického materiálu z hradu Ronovec. Jako doplňující analogický materiál byl použit keramický materiál sebraný na poloze zaniklé vsi na katastrálním území obce Stupárovice (okres Havlíčkův Brod).

Na základě popisu jednotlivých keramických skupin na lokalitě Staré Hory u Jihlavy a na hradě Ronovec, byly vybrány keramické skupiny, které popisem odpovídají vzhledu fragmentů keramiky z ulice Buttulovi v Chotěboři.

Jedná se o keramické skupiny - Staré Hory u Jihlavy – keramická skupina B a C a keramika z hradu Ronovce – označená jako skupina B a D.

Keramická skupina B (druhá polovina 13. století) je na lokalitě Staré Hory u Jihlavy popsána jako nejpočetněji zastoupená skupina. Vypalována byla jak oxidačním, tak redukčním výpalem. Barva keramických fragmentů měla odstíny od červeného, přes hnědý až po tmavě šedý odstín barev. Keramické fragmenty byly převážně tvrdší, hrubší a masivnější. Převažovali vyhrnuté, seříznuté a ovalené okraje nádob. Jako výzdoba byla v této skupině nejvíce pozorována vlnice v podhrdlí a na výduti. S tímto typem výzdoby je možné se setkat i v průběhu 12. století a první polovině 13. století (*Hrubý—Jaroš—Kočár—Malý—Mihályiová—Militký—Zimola 2006, 206-210*). Mimo výzdobu vlnicí na podhrdlí a výduti nádob byly nejběžnější výzdobou žlaby na výduti nádob.

Skupina C (závěr 13. století a polovina 14. století) je na lokalitě Staré Hory u Jihlavy popsána, jako silně odlišná co se výroby keramického těsta týká. Téměř se nevyskytuje grafit a keramika je na povrchu sporadicky opatřena slídováním. Převažoval redukční výpal a barva fragmentů se pohybovala mezi odstíny světle šedé až šedohnědé barvy. Keramické těsto bylo ostřeno převážně jemným pískem, pískem a kaménky, povrch byl tedy jemně drsný a na základě tenkých okrajů vytáčeno na rychle rotujícím kruhu. V několika případech se objevil sendvičový efekt, který vzniká během výpalu při vysoké teplotě. Okraje se objevují vně vyhnuté, seříznuté a zesílené, kuželovitě seříznuté a ovalené., někdy okraje s podseknutím. Výzdoba buď zcela chybí, nebo má podobu širších žlábků na těle a pod hrdlem nádob (*Hrubý—Jaroš—Kočár—Malý—Mihályiová—Militký—Zimola 2006, 210-213*).

Keramika skupina D z hradu Ronovce (konec 14. století až počátek 15. století) je J. Těsnohlídkem (2010, 81-82) popsána jako vyspělá keramika. V keramickém těstě je použito jemné pískové ostřivo, případně kaménky. Je typická absence tuhy, slídy a občas se objeví poslídování povrchu. Této charakteristice odpovídají v keramickém souboru z ulice Buttulovi v Chotěboři vyčleněné keramické třídy 1, 2, 3, 4 a 5. Jako jeden z keramických tvarů zařazených J. Těsnohlídkem do keramické skupiny D je zlomek zvoncovité poklice, která je ve zkoumaném keramickém souboru zastoupena 1 fragmentem.

Jako doplňující analogii pro dataci keramických zlomků z ulice Buttulova v Chotěboři, jsou použity keramické fragmenty ze zaniklé vsi, která se nachází na katastrálním území obce Stupárovice (okres Havlíčkův Brod) (*Pehal 2001, 97*). Na této lokalitě byla sesbírána keramika zdobená převážně horizontálními rovnoběžnými žlábků na výdutích nádob a zlomek zdobený jednoduchou vlnicí. Barva fragmentů se na této lokalitě pohybuje v odstínech černá – šedá – hnědá – okrová. U některých fragmentů se vyskytl sendvičový efekt, kdy povrch fragmentu byl okrové barvy a na lomu pak černé barvy (*Pehal 2001, 97*). Tento soubor byl Z. Pehalem (2001, 97) označen jako homogenní a chronologicky zařazen do druhé poloviny 13. století.

V keramickém souboru z ulice Buttulova v Chotěboři jsou dva fragmenty výdutí nádob s jednoduchou vlnicí, okrového zbarvení na povrchu a tmavou barvou na lomu.

Dále pak jeden fragment poháru, který má na těle výzdobu v podobě kombinaci vlnice a vrypů, světlé barvy na povrchu a tmavé barvy na lomu. Fragmenty tohoto typu jsou v práci Z. Pehala (2001, 97) označeny jako typické pro období druhé poloviny 13. století.

Na základě porovnání s keramikou z hornické aglomerace Staré Hory u Jihlavy, hradu Ronovec a zaniklé vsi na katastrálním území obce Stupárovce se dá keramický soubor z ulice Buttulovi datovat několika fragmenty do druhé poloviny 13. století, dále pak převážně do konce 13. až první poloviny 14. století a několika fragmenty do počátku 15. století.

8.3.2 *Osteologický materiál*

Podle záznamu v nálezové zprávě byl zpracováván materiál roztržiděn P. Rousem. Ten identifikoval kosti a zuby jako zvířecí (popisek na papírových sáčcích, ve kterých je materiál uložen).

V tomto soboru není ani jedna celá, kost jde většinou o zlomky. Větší kusy jsou převážně dlouhé kosti, nebo části kloubů (hlava kloubu a část pokračující kosti). Kosti jsou značně poškozené, zcela vyschlé až někdy drolivé.

Z anatomického hlediska se dají zvířecí kosterní pozůstatky rozčlenit podle jejich masného využití do tří skupin. Skupina A – využití nejkvalitnějších částí těla – pánev, kost pažní, stehenní, lopatka a obratle. Skupina B – kost loketní, kost vřetení, kost lýtková a kost holení, dále pak žebra a kosti hlavy. Skupina C – kosti „odpadní“, tyto kosti byly odděleny při prvotním zpracování masa (Trojánková 2014, 18).

V raném středověku byly na našem území nejčastěji chovanými druhy hospodářských zvířat tura domácí, prase domácí, ovce a kozy. Osteologický materiál se nejvíce nachází z tura domácího a prasete domácího. Osteologické pozůstatky ovce a kozy není snadné od sebe odlišit, ačkoliv převládají nálezy kosterních pozůstatků ovcí (Hausteinová 2015, 14).

S ohledem na velikost většiny zubů se dá říci, že šlo zřejmě buď právě většinou o prase domácí, tura domácího nebo koně. Menší zuby mohly patřit psu nebo kočce.

Celkově je v souboru 42 kusů fragmentarizovaných kostí, 3 fragmenty čelisti a 36 kusů zubů.

V souboru převažují ve větší míře poškozené fragmenty kostí o rozměru 4–10 cm, několik méně poškozených delších kostí 10–16 cm a nejméně je v souboru dlouhých kostí 20–28 cm. Mimo klouby a rovné dlouhé kosti se objevují i ploché kosti (možná části lopatky nebo pánve). Zuby v souboru jsou v drtivé míře větší než 5 cm. Pouze 3 zuby jsou menší než 5 cm. Převažují robustní stoličky a v malé míře drobnější špičáky. Tři torza čelistí v sobě mají stále zuby. Ve dvou případech po jednom zubu a v jednom případě dva zuby.

8.3.3 *Kovy*

V tomto nálezovém souboru je obsažen pouze 1 kovový nález a struska. Část kovové nádoby (přírůstkové číslo 131/1986) - okraj s ouškem. Délka ouška je 6,5 cm a jeho tloušťka je 0,7 cm. Celý fragment má rozměry 9,9 x 8,5 cm. Povrch je značně poškozený, oloupaný a zrezlý (obrázek v přílohách).

Kovová struska (přírůstkové číslo 135/1986) – hrouda kovové strusky poměrně velkých rozměrů o váze 416 g. Místy je patrný hladký povrch světle šedé barvy, na zbytku povrchu je vidět oranžová barva (rez?).

9. Závěr

Chotěbořský region původně pokrytý neprostupným hvozdem, se začal ve větší míře rozrušovat a osidlovat na počátku 13. století během hornické expanze. V této, oblasti a také oblasti Havlíčkobrodsko začaly v tomto období vznikat tak zvané etapové vsi. Některé se přemístili a přešly plynule v osídlení městského typu a dále se rozvíjely a některé v po poměrně krátké době zanikly.

Vývoj Chotěbořského regionu byl zřejmě nejvíce ovlivněn návazností na Libickou stezku, které se táhla nedaleko dnešního města Chotěboř a podle některých názorů buď od 13. nebo 14. století přímo Chotěboří.

Samotné město Chotěboř vzniklo pravděpodobně původně jako etapová osada nebo speciální druh osady s ohledem na svou výhodnou polohu – mezi dvěma obchodními cestami a prostor přímo neprotínala žádná vodoteč. Díky hornické expanzi od 30. let 13. století na Českomoravské vrchovině a díky následné kolonizaci, se začíná mnohem více využívat Libická a Haberská obchodní stezka. Chotěboř jako osada přímo mezi

oběma obchodními stezkami se nabízela jako mezi-zastávka a také příhodné tržní místo. Od poloviny 13. století byla Chotěboř součástí Lichtemburského dominia. V návaznosti na jejich horní hospodářství a hornické obvody, které měly centrum v Havlíčkově Brodě, původní osada zřejmě přerostla v město díky podnikatelskému umu tohoto panského rodu.

Z osady etapového nebo speciálního charakteru se někdy mezi roky 1175-1225 stala stabilní osada. Na základě dostupných indicií a analogie z Golčova Jeníkova, kterou je možné aplikovat, přešla tato stabilní osada spíše plynule než lokátorskou činností v osídlení městského charakteru. Jako jedna z mála osad v okolí disponovala pravděpodobně tedy i kostelem, na který byly soustředěny obyvatelé vesnic, kde se kostel nenacházel. Následně během hornické expanze na Českomoravské vrchovině (30. léta 13. století) a přítomnost Lichtenburků v Chotěboři jako v jednom z měst jejich hornického dominia mělo patrně za následek i obecný poměrně rychlý rozvoj města, vycházející i z podnikatelských schopností tohoto panského rodu. Město mohlo tedy po všech stránkách silně prosperovat (Obrázek 11 a 12 znázorňuje vymezení původního osídlení a místa keramických nálezů na náměstí T. G. Masaryka).

Keramický materiál zpracovaný v této bakalářské práci, který je datován do druhé poloviny 13. století – počátku 15. století, dokládá existenci osídlení v oblasti nedaleko náměstí v ulici Buttulova minimálně od konce 13. století. Osteologický materiál zpracovaný v souboru z ulice Buttulova také dokládá chov a zpracování zvířat v tomto prostoru. Další nálezy pak poukazují na to, že osídlení bylo vedeno směrem k dnešnímu náměstí po jeho levé straně. Existence hradeb je archeologickými materiály doložena až pro období 16. století. Indikátorem existence staršího opevnění horších kvalit, pravděpodobně dřevo-hlinitého charakteru by mohla být teorie o poloze původní Chotěbořské tvrze, která měla stát, mimo obvod městských hradeb. Důvod této mimoměstské polohy mohl být právě existence nějakého typu opevnění.

10. Seznam pramenů a literatury

- Anderle, K. — Dostál, J. — Pavlíček, S. — Tuček, V. 2001:* Chotěboř. Chotěboř.
- Bárta, F. a kol. 2006:* Chotěboř – královské město: mikroregion Podoubraví. Chotěboř.
- Buček, O. 2016:* Komenda řádu německých rytířů v Brodě. Brno.
- Cendelín, D. 2001:* Od Habrů k Brodu. Pokus o řešení jednoho problému viatistiky. In: Sborník Havlíckobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí 1, 46-79.
- Čech, L. — Šumpich, J. — Zabloudil, V. a kol. 2002:* Jihlavsko. In: Mackovič, P. – Sedláček, M. (eds.): Chráněná území ČR, svazek VII. Praha.
- Doležalová, K. 2013:* Vyhodnocení archeologických nálezů z obléhacího stanoviště v trati Ohrada u hradu Lichnice. Brno.
- Drašner, F. 2006:* Havlíckobrodský poutník, aneb, Havlíčkovým Brodem a jeho okolím ze všech stran. Havlíčkův Brod.
- Faltysová, H. — Bárta, F. 2002:* Pardubicko. In: Mackovič, P. – Sedláček, M. (eds.): Chráněná území ČR, svazek IV. Praha.
- Hájek, J. 2005/2006:* Hrad Sokolov. Chotěboř.
- Hanusová, H. 2015:* Možnosti uplatnění vybraných environmentálních opatření na sledovaných pozemcích. Brno.
- Hausteinová, T. 2015:* Archeozoologie jihočeského přemyslovského hradiště Na Jánu v Netolicích. České Budějovice.
- Hejhal, P. 2009:* Pravěké a raně středově osídlení české části Českomoravské vrchoviny. Disertační práce. Brno.
- Hoch, A. 2008:* Doklady středověkých rudních mlýnů a zařízení na drcení rudy na Jihlavsku a Havlíckobrodsku. Brno.
- Horák, F. — Chramosta, E. 1923:* Cesta liběcká v dějinných proměnách, se stezkami vedlejšími a strážnicemi. Praha.
- Hrubý, P.—Jaroš, J.—Kočár, P.—Malý, K.—Mihályiová, J.—Militký, J.—Zimola, D. 2006:* Středověká hornická aglomerace na Starých horách u Jihlavy, Památky archeologické 97, 171-264.
- Jaroš, Z. 1999:* Jihlavské mincovny. In: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Sborník. Jihlava, 79-88.

Karbusický, L. 1990: Z nejstarších dějiny Heřmaně. In: Listy městského muzea v Chotěboři, Chotěboř, 44-47.

Knápek, A. 2013: Opevnění Chotěboře – mýty a skutečnost. In: Havlíčkobrodsko 27, 171 – 174.

Knápek, A. — Macků, P. 2016: Unikátní součást zbroje z hradu Ronovce (okres Havlíčkův Brod), Archaeologia historica 41/2,167-182.

Kruntorád, M. 2012: Torzo Ukřižovaného z Polné. In: Opuscula historiae Artium, Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis, Series historiae artium /61/1, 50-57.

Květ, R. 2003: Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků. Praha.

Macek, L. et al. 2002: Chotěbořsko, turisticko-vlastivědný průvodce obcemi a jejich okolím, 1 vyd. Tišnov.

Majer, J. 1999: Stříbro v dějinách Českého státu. In: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Sborník. Jihlava, 4-10.

Málek, J. 2016: Z dějin osady Heřmaň. In: Chotěbořská vlastivěda, ročenka městského muzea 1/2016, muzeum a existence. Sborník. Chotěboř, 46-55.

Medlík, V. 1988: Chotěbořské clo a mýto. In: Listy vlastivědného klubu při městském muzeu v Chotěboři, Chotěboř. 35-42.

Neudoerfl, J. V. 1892: Politický okres Chotěbořský. Čáslav.

Pajerová, M. 2011: Pravěké nálezy okresu Havlíčkův Brod. In: Archeologie Východních Čech 1, 7-25.

Pavlíček, S. 1994: Historie chotěbořské tvrze, Chotěbořské echo 1, 4.

Pavlíček, S. 1998: Chotěbořská tvrz a podzemní chodby, Zbraně Avalonu 2, 24 – 25.

Pehal, Z. 2002: Středověké osídlení kolem kostela sv. Markéty v Golčově Jeníkově (okres Havlíčkův Brod). In: Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí, č. 2, 20–33.

Pehal, Z. 2001: Sídliště ze 13. století na katastru obce Frýdnava (okr. Havl. Brod). In: Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí, č. 1, 5–9.

Pehal, Z. 2001: Sídliště ze 13. století na katastru obce Stupárovice (okr. Havl. Brod). In: Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí, č. 1, 96–100.

Procházka, R.—Peška, M. 2007: Základní rysy vývoje Brněnské keramiky ve 12.-13./14. století. Přehled výzkumů 48, 143-302. Brno.

Quitt, E.1971: Klimatické oblasti Československa. Academia, Studia Geographica 16, GÚ ČSAV v Brně. 73.

Rous, P. 1992: Soupis archeologických nálezů ze sbírek městského muzea v Chotěboři. Strojopis uložen v archivu archeologických lokalit MV Havlíčkův Brod, heslo Chotěboř, s. 1 – 19. Havlíčkův Brod.

Rous, P. 1981: Katalog pravěkých nálezů (okres Havlíčkův Brod). In: Zpravodaj Krajského muzea východních Čech, Hradec Králové.

Rous, P. 1986: K otázce osídlení Hradiště u Libice nad Doubravou. In: Listy vlastivědného klubu při městském muzeu v Chotěboři, Chotěboř, 9-13.

Smrček, O. (ed.): 1981: Chotěboř. Stručné dějiny města. Hradec Králové.

Somer, T. 2009: Vývoj osídlení na Havlíčkobrodsku ve středověku v závislosti na těžbě stříbra. Olomouc.

Šimák, J. V. 1938: České dějiny dílu I. část 5. Středověká kolonisace v zemích Českých. Praha.

Těsnohlídek, J. 2010: Zpracování keramického souboru „Střepeniště“ z hradu Ronovce. Brno.

Trojánková, O. 2014: Archeozoologická analýza únětické kultury: aplikace alternativních technik. Praha.

Tuček, V. 2001: Z dějin vsi Heřmanice. In: Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí 1,86-91.

Urban, J. 2003: Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu. Praha.

Wirth, Z. 1906: Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Chotěbořském. Praha.

Žemlička, J. 2002: Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti. Praha.

10.1 Nepublikované nálezové zprávy

Knápek, A. 2016: Libice nad Doubravou, zámek č.p. 1, odvlhčení zdiva. Nálezová zpráva MV Havlíčkův Brod č. 2016/4. Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, p.o.

10.2 Internetové zdroje

ČÚZK. Nahlížení do katastru nemovitostí (online). 2017 (cit. 2017-04-22).

Dostupné z: <http://nahlizeniidokn.cuzk.cz>

ČÚZK. www.cuzk.cz

<http://oldmaps.geolab.cz>

11. Přílohy

11.1 Tabulky

Klimatická oblast	MT2	MT3
Počet letních dní	20–30	20–30
Počet dní s průměrnou teplotou 10 °C a více	140–160	120–140
Počet mrazových dní	110–130	130–160
Počet ledových dní	40–50	40–50
Průměrná teplota v lednu (°C)	-3 až -4	-3 až -4
Průměrná teplota v červenci (°C)	16–17	16–17
Průměrná teplota v dubnu (°C)	6–7	6–7
Průměrná teplota v říjnu (°C)	6–7	6–7
Průměrný počet dní se srážkami 1 mm a více	120–130	110–120
Srážkový úhrn ve vegetačním období (mm)	450–500	350–450
Srážkový úhrn v zimním období (mm)	250–300	250–300
Počet dní se sněhovou pokrývkou	80–100	60–100
Počet zatažených dní	40–50	40–50
Počet jasných dní	150–160	120–150

Tabulka 1 Klimatické charakteristiky oblastí MT2 a MT3. Podle Quitta (1971).

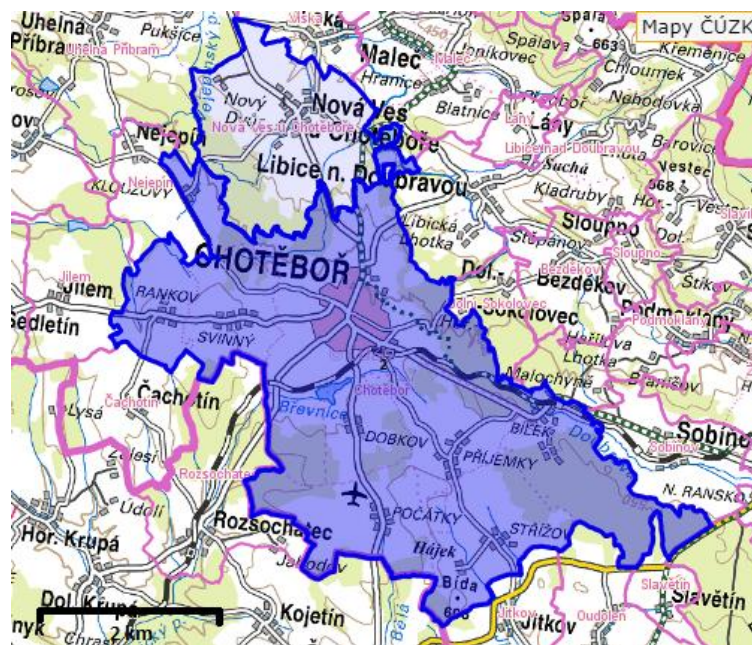
Přírůstkové číslo	Stručný popis	Velikost (cm)	Hmotnost (g)
136/1986/1	polovina kosti – podélně	20	51
136/1986/2	klobuk	16	143
136/1986/3	dlouhá kost	26	145
136/1986/4	dlouhá kost	28	192
133/1986/1	Kost	5,5	4
133/1986/2	Kost	10,5	49
133/1986/3	Kost	12,2	84
133/1986/4	Kost	15,5	113
133/1986/5	Kost	8,3	26
133/1986/6	Kost	8,5	42
133/1986/7	Zub	6,3	45
133/1986/8	Kost	7,9	17
133/1986/9	Kost	6,8	6
133/1986/10	Kost	6	28
133/1986/11	Kost	11,7	26
133/1986/12	Kost	16	77
133/1986/13	Zub	6	12
133/1986/14	Zub	5,9	49

133/1986/15	Zub	4,4	4
133/1986/16	Zub	6	8
133/1986/17	Zub	6	8
133/1986/18	Kost	10	11
133/1986/19	Zub	6	45
133/1986/20	Zub	6,5	44
132/1986/1	Zub	6,5	24
132/1986/2	Zub	7,5	33
132/1986/3	Zub	6,9	58
132/1986/4	Kost	7,8	42
132/1986/5	Kost	10,2	54
132/1986/6	Zub	6	9
132/1986/7	Zub	4,8	7
132/1986/8	Kost	8,9	46
132/1986/9	Zub	7	8
132/1986/10	Zub	5,5	16
132/1986/11	Část čelisti se zuby	10,5	104
132/1986/12	Kost	11,3	60
134/1983/1	Zub	4	6
134/1983/2	Kost	10	48
134/1983/3	Zub	6,5	53
134/1983/4	Zub	6	12
134/1983/5	Zub	5,5	29
134/1983/6	Zub	6,8	48
134/1983/7	Zub	8	42
134/1983/8	Zub	6,5	48
134/1983/9	Kost	4	8
134/1983/10	Zub	6,3	39
134/1983/11	Zub	8	43
134/1983/12	Kost	9,5	33
134/1983/13	Zub	6,3	20
134/1983/14	Kost	10	20
134/1983/15	Kost	11	50
134/1983/16	Kost	5,8	20
134/1983/17	Kost	4,5	12
134/1983/18	Kost	7	9
134/1983/19	Kost	6,5	24
134/1983/20	Zub	7	32
134/1983/21	Kost	7	7
134/1983/22	Zub	6,3	7
134/1983/23	Kost	4,5	6
134/1983/24	Kost	8,5	13
134/1983/25	Kost	9	15
134/1983/26	Kost	11	23
134/1983/27	Zub	6	28

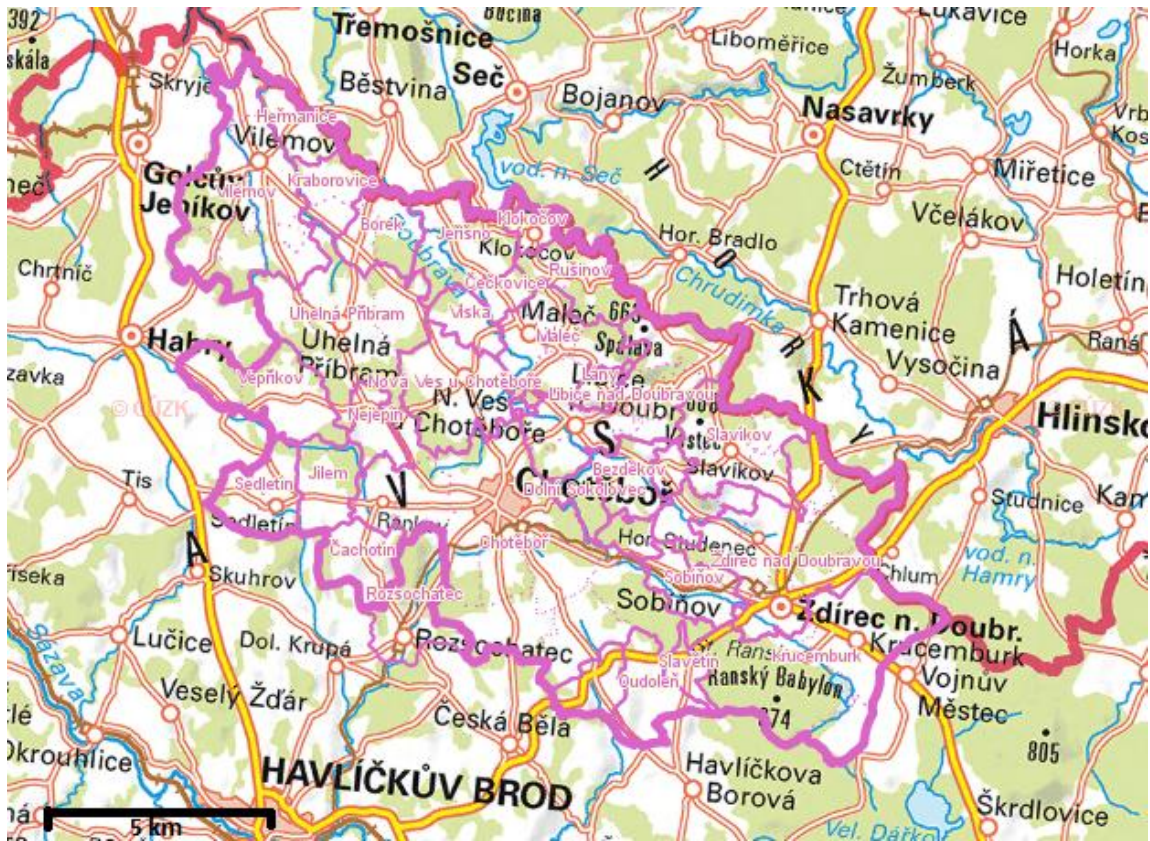
134/1983/28	Kost	5,5	6
134/1983/29	Zub	6	46
134/1983/30	Kost	5	11
134/1983/31	Kost	3,5	3
134/1983/32	Kost	6	4
134/1983/33	Zub	5,5	9
134/1983/34	Zub	5	3
134/1983/35	Zub	4	2
134/1983/36	Zub	4,5	6
134/1983/37	Kost	3,5	3
137/1986/1	Kost	8,5	30
137/1986/2	Kloub	6,5	90
137/1986/3	Čelist se zuby	8,5	35
137/1986/4	Čelist se zuby	9	40
137/1986/5	Zub	7,5	42
137/1986/6	Kost - kloub	16	179
137/1986/7	Zub	4,5	13
137/1986/8	Zub	5,5	17
Celkový počet	Zuby =36 kusů	Kosti =42 kusů	Čelisti =3 kusy

Tabulka 2 Osteologický materiál.

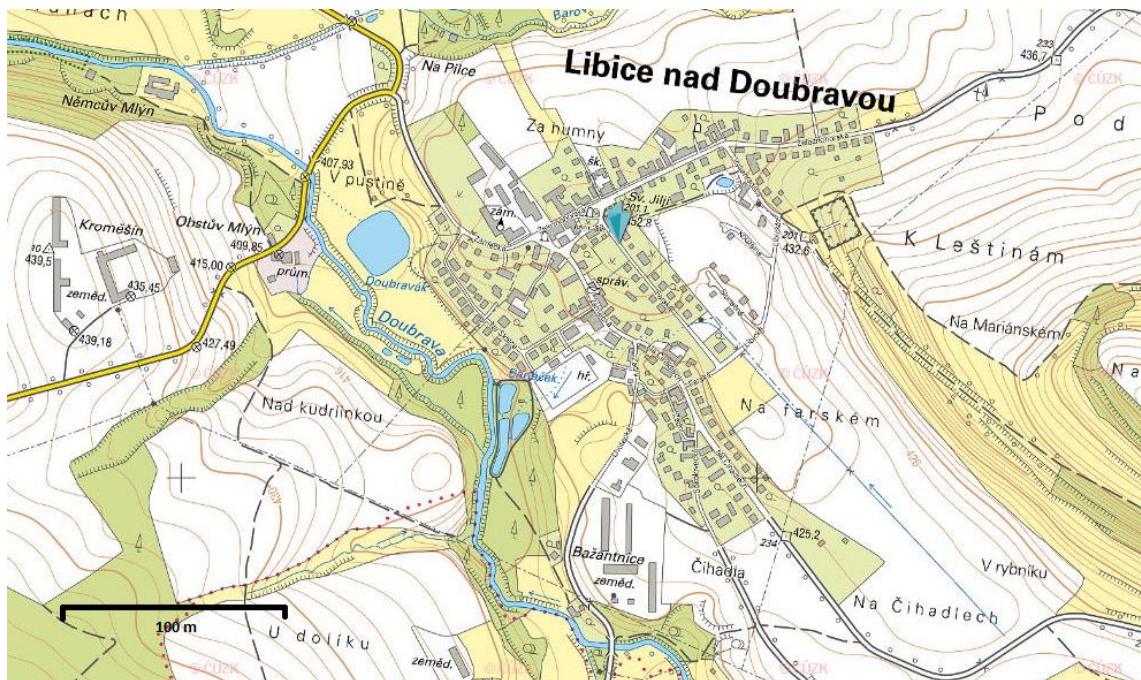
11.2 Mapy

Obrázek 1 Katastrální vymezení města Chotěboř. Pramen: www.cuzk.cz. Upraveno autorem.

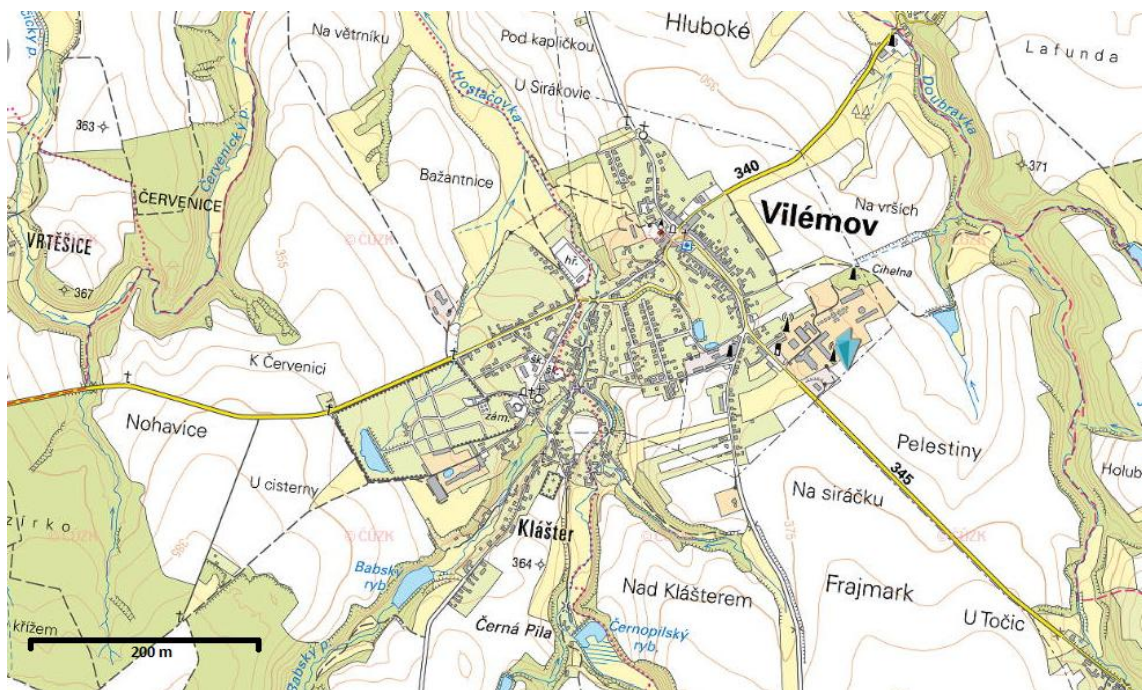

Obrázek 2 Chotěbořský region. Pramen: www.cuzk.cz . Upraveno autorem.

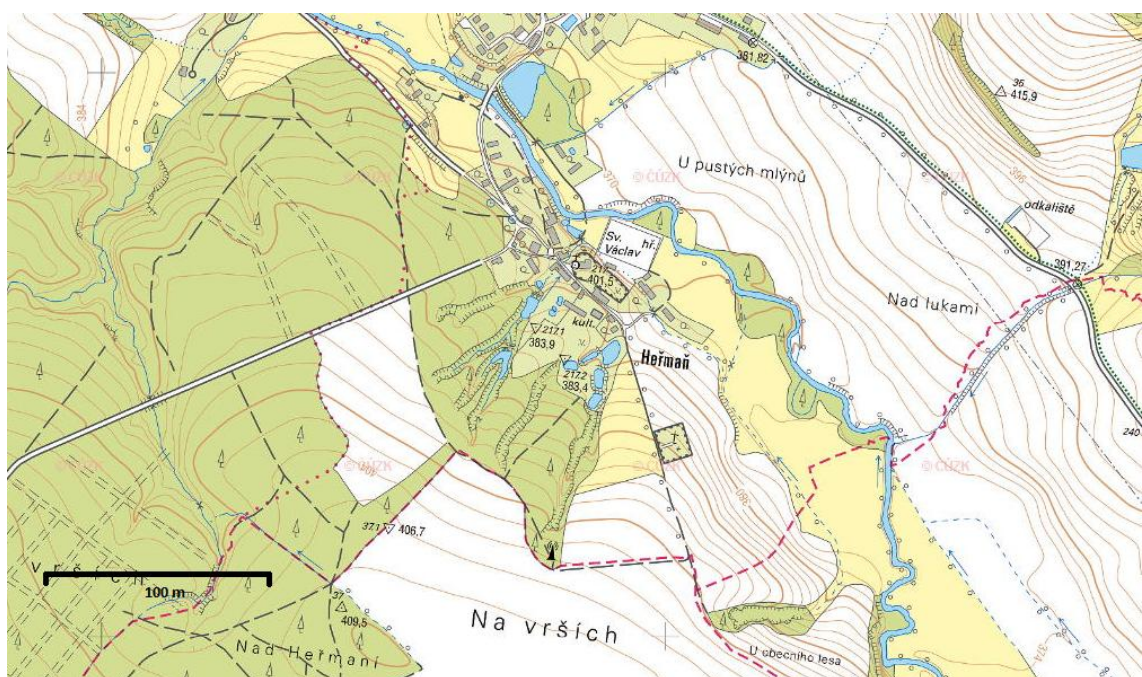

Obrázek 3 Libice nad Doubravou. Pramen: www.cuzk.cz. Upraveno autorem.

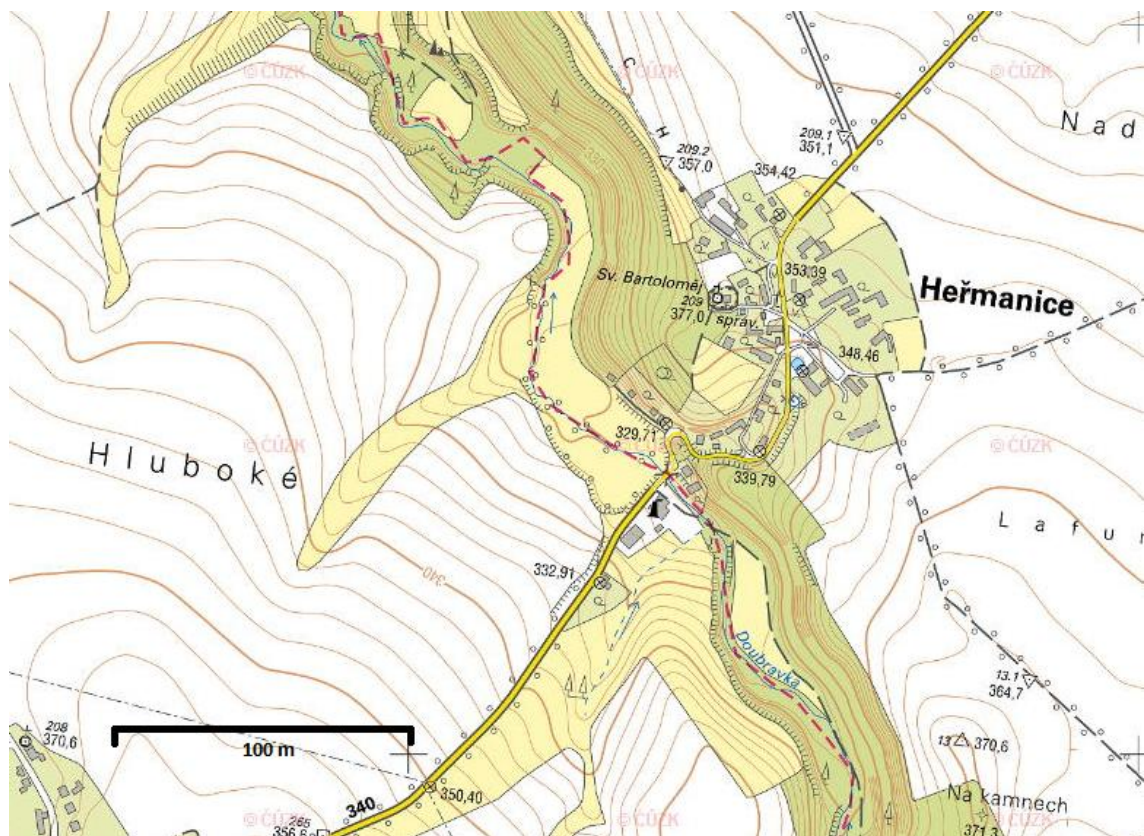

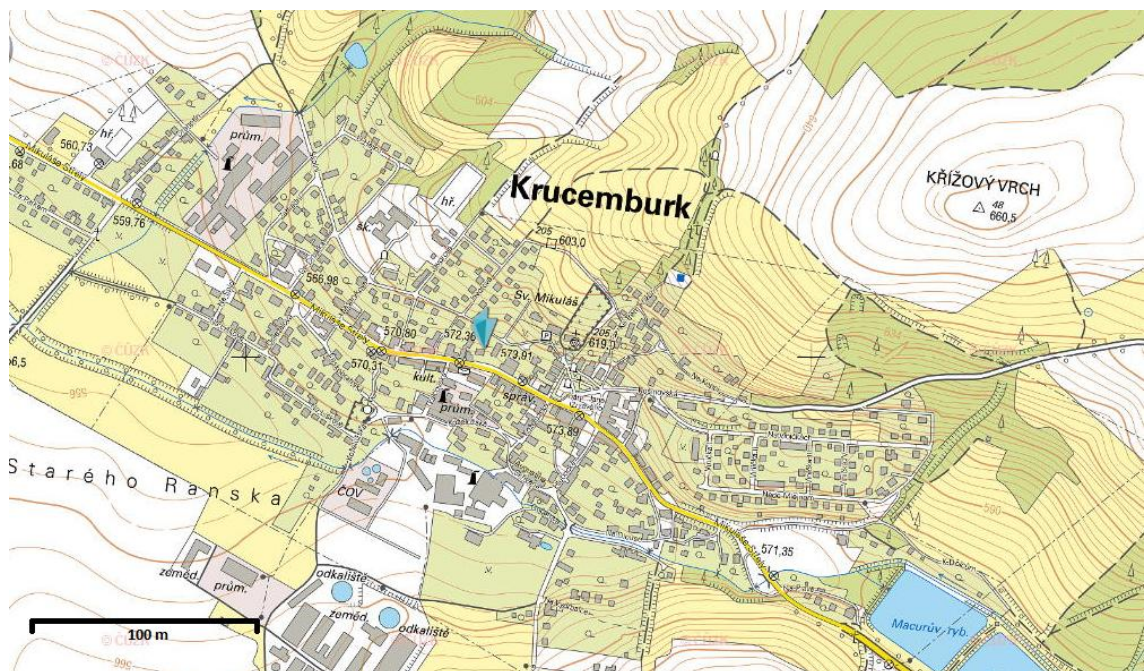
Obrázek 4 Vilémov a Klášter. Pramen: www.cuzk.cz. Upraveno autorem.

Obrázek 5 Heřmaň. Pramen: www.cuzk.cz. Upraveno autorem.

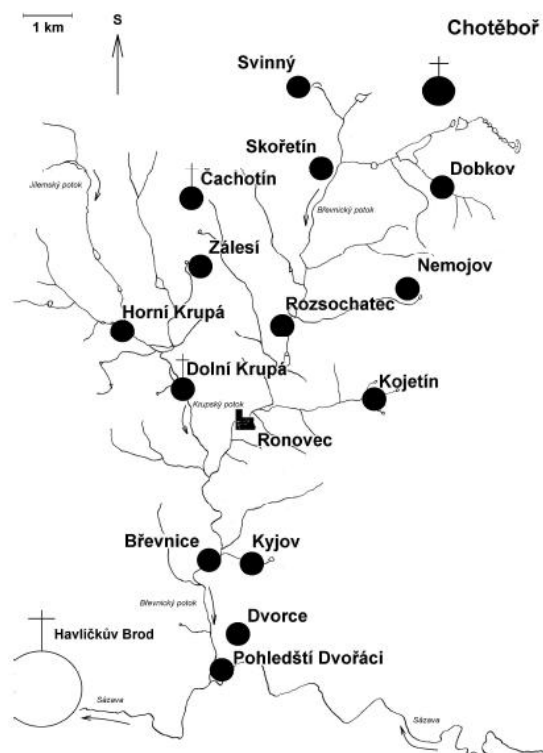

Obrázek 6 Heřmanice. Pramen: www.cuzk.cz. Upraveno autorem.

Obrázek 7 Krucemburk. Pramen: www.cuzk.cz. Upraveno autorem.

Obrázek 8 *Lichtenburské državy. Převzato z:*

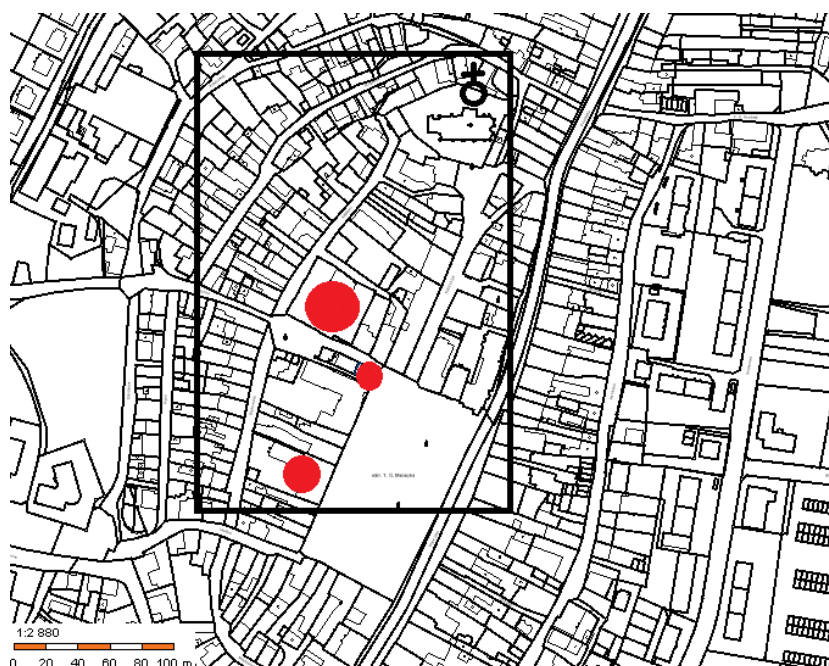

Obrázek 9 *Plán sídel a vodních toků v okolí Břevnického potoka. Převzato z: Somer 2009, 96.*

Obrázek 10 *Chotěbořská sídelní aglomerace v 18. Století. Zřetelně je vidět hlavní cesta procházející městem a náměstí. 1. vojenské mapování. Pramen:*

<http://oldmaps.geolab.cz> (© Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem).

Obrázek 11 Zobrazení míst nálezů, zakreslení polohy kostela sv. Jakuba Většího a ohraničení místa kde původně mohla být nejstarší zástavba města.

Pramen: ČÚZK, Nahlížení do katastru nemovitostí, 2017. Upraveno autorem.

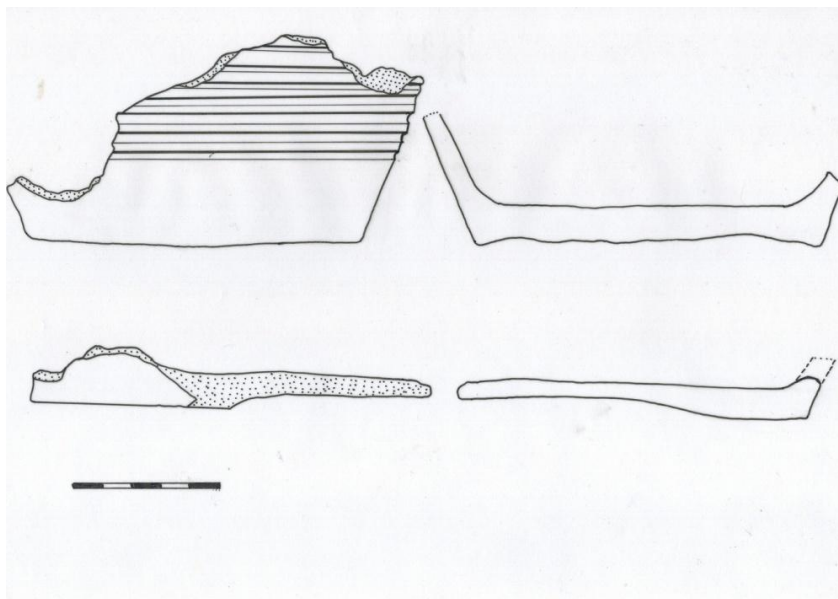

Obrázek 12 Zobrazení míst nálezů. *Pramen: ČÚZK, Nahlížení do katastru nemovitostí, 2017 upraveno autorem.*

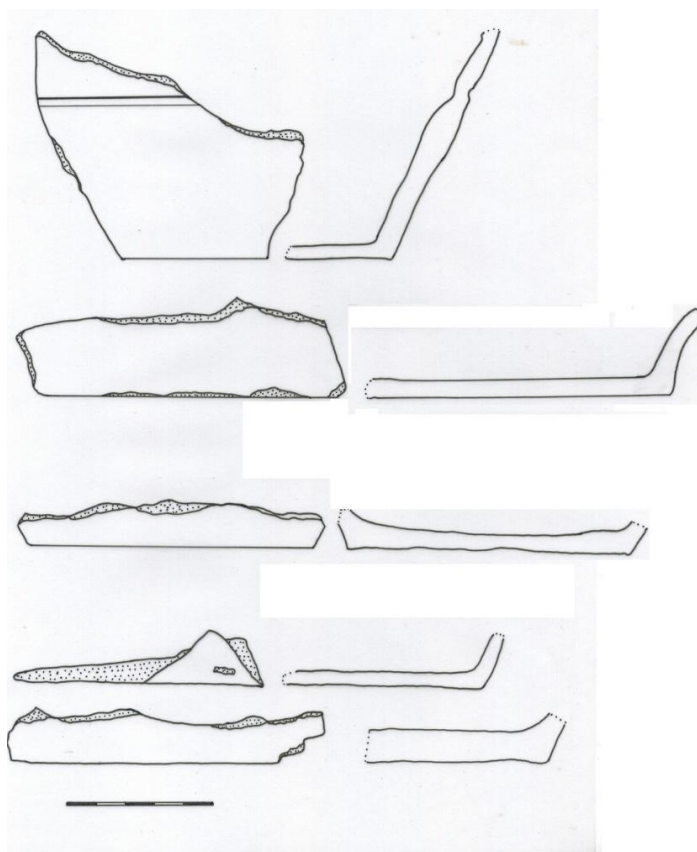
11.3 Obrázky

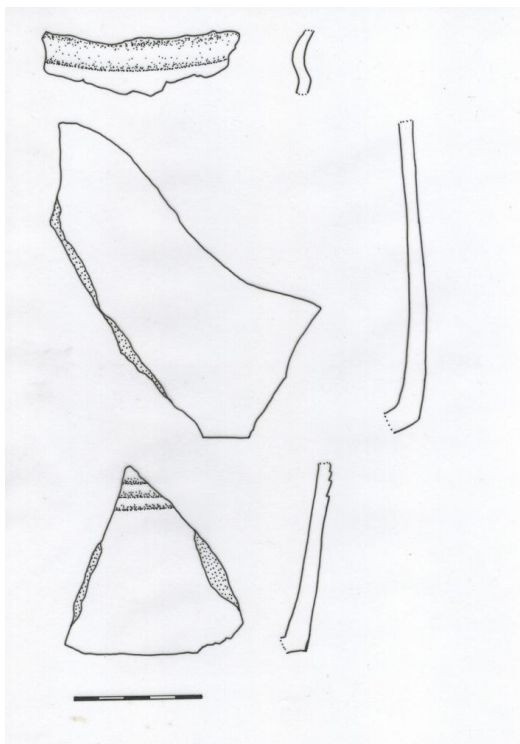
Obrázek 1 Nánosník z hradu Ronovec. Převzato z: Knápek—Macků 2016, 170.
Upraveno autorem.

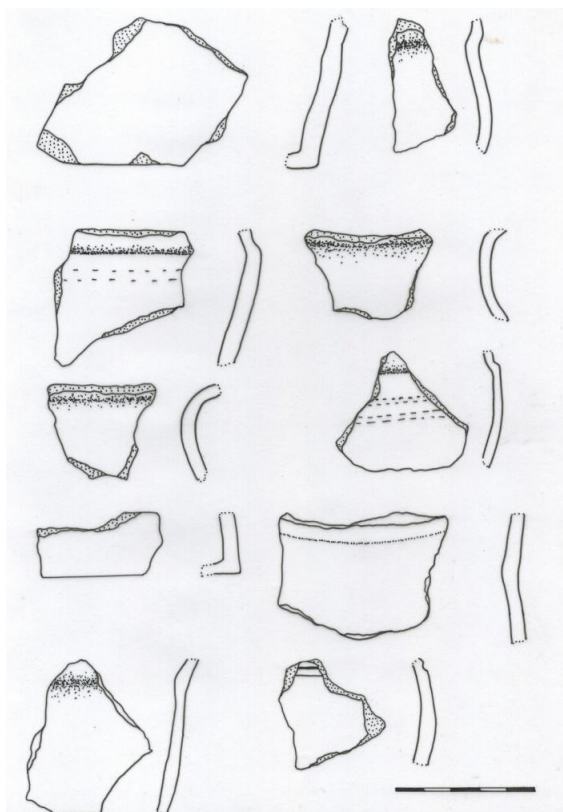
Obrázek. 2 *Fragmenty den keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*

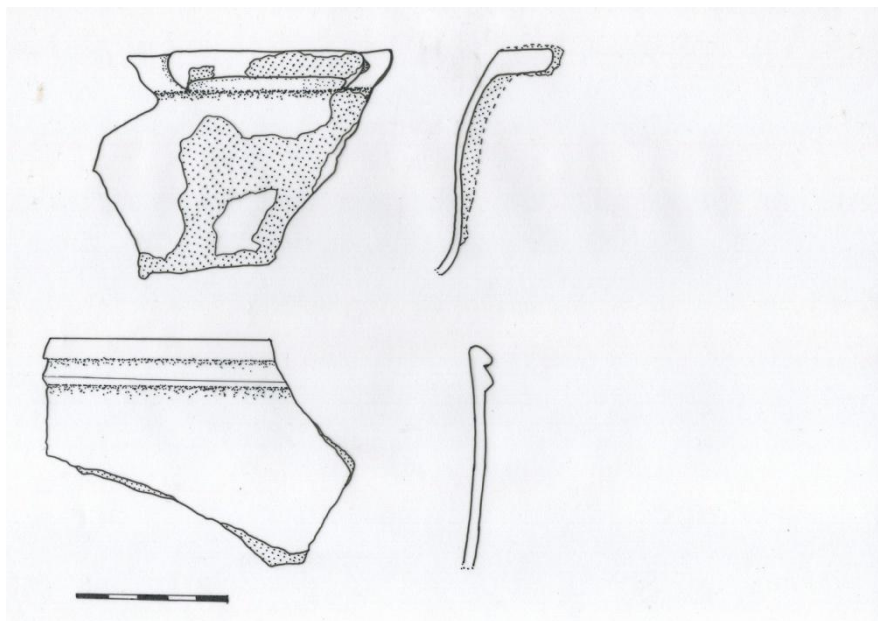
Obrázek 3 *Fragmenty den keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*

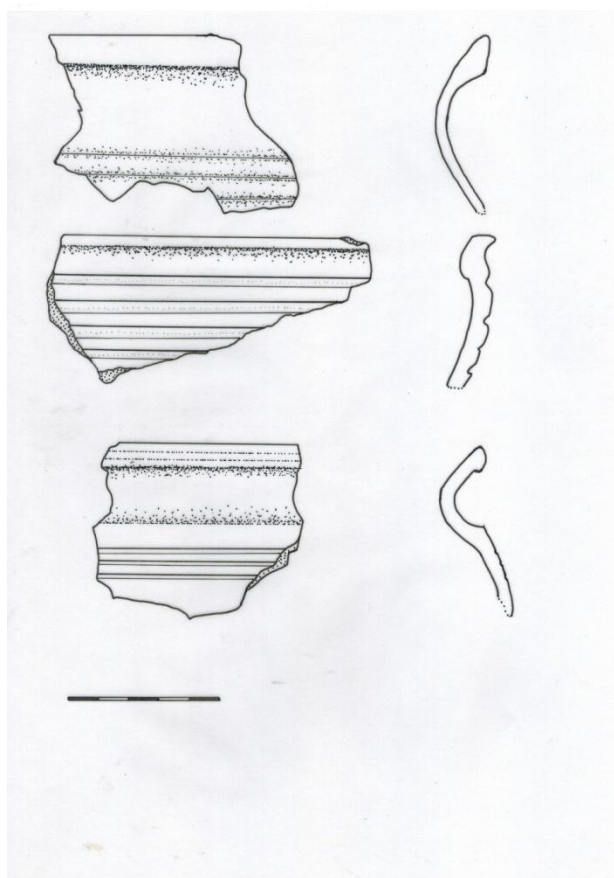
Obrázek 4 *Fragmenty podhrdlí a den keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*

Obrázek 5 *Fragmenty keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*

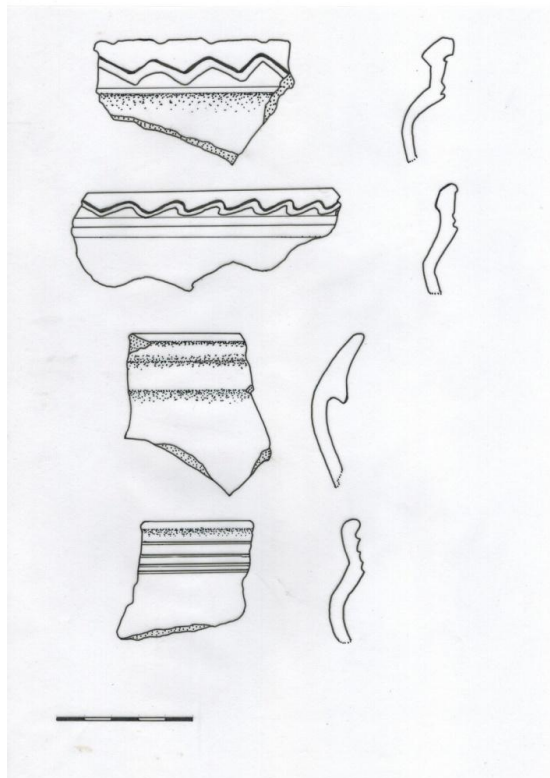

Obrázek 6 *Fragmenty okrajů kovové a keramické nádoby. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*

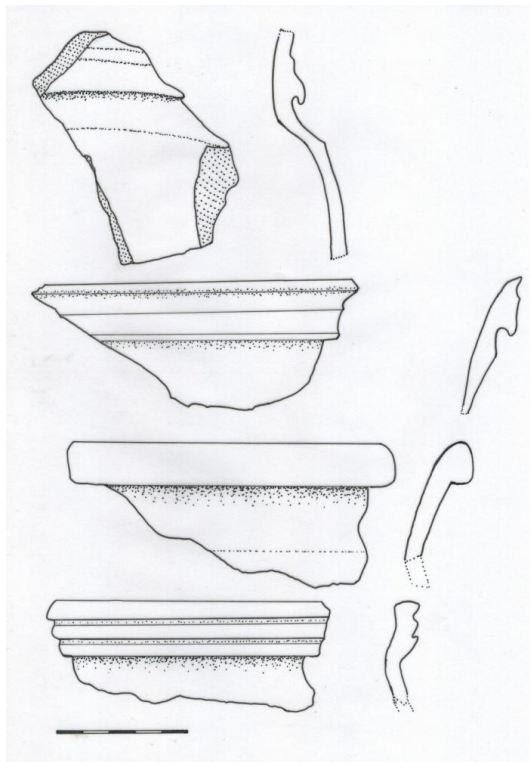

Obrázek 7 *Fragmenty okrajů keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*

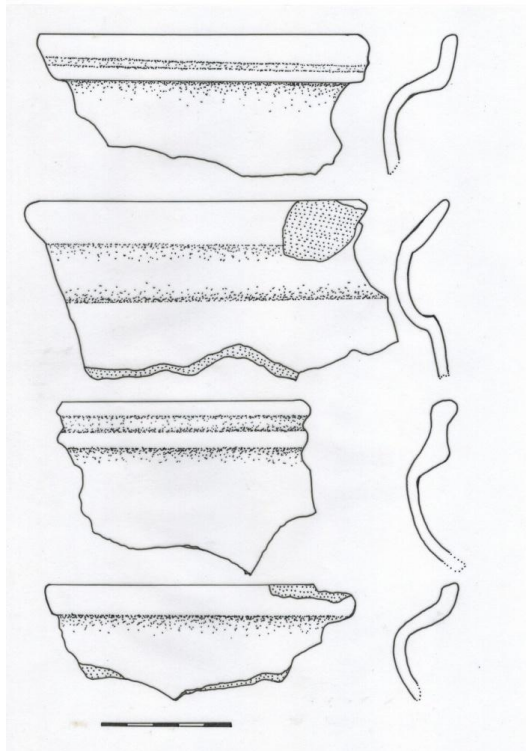

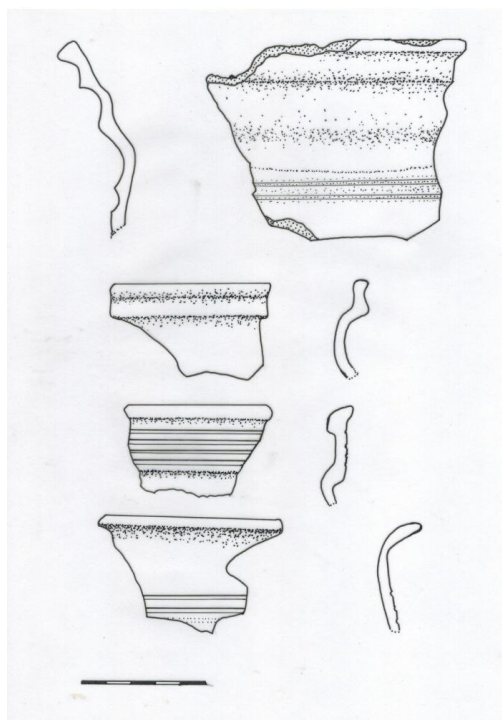
Obrázek 8 *Fragmenty okrajů keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř.
Kresleno autorem.*

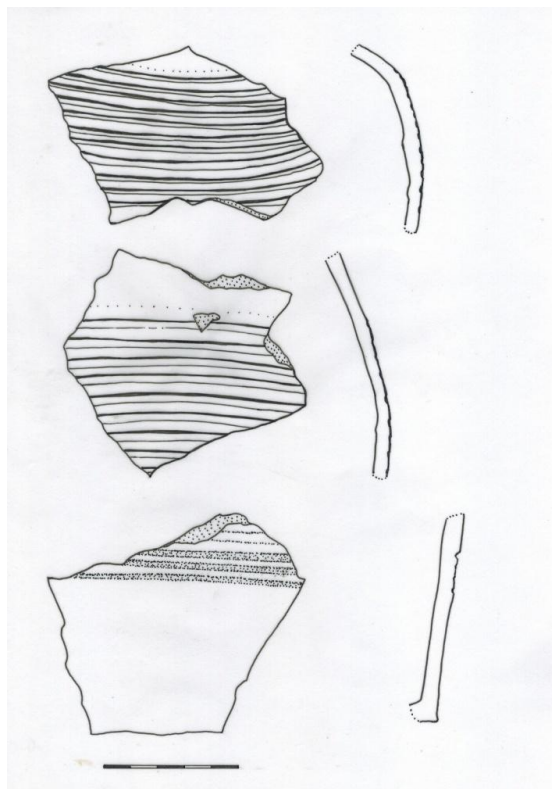
Obrázek 9 *Fragmenty okrajů keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř.
Kresleno autorem.*

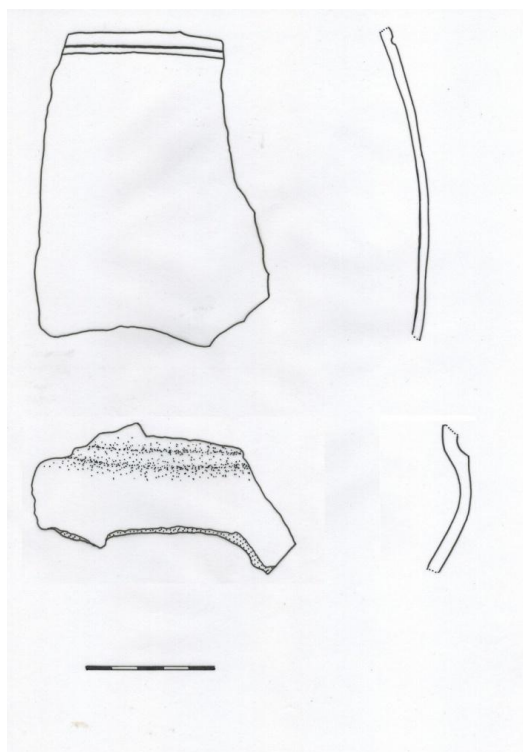
Obrázek 10 *Fragmenty okrajů keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř.
Kresleno autorem.*

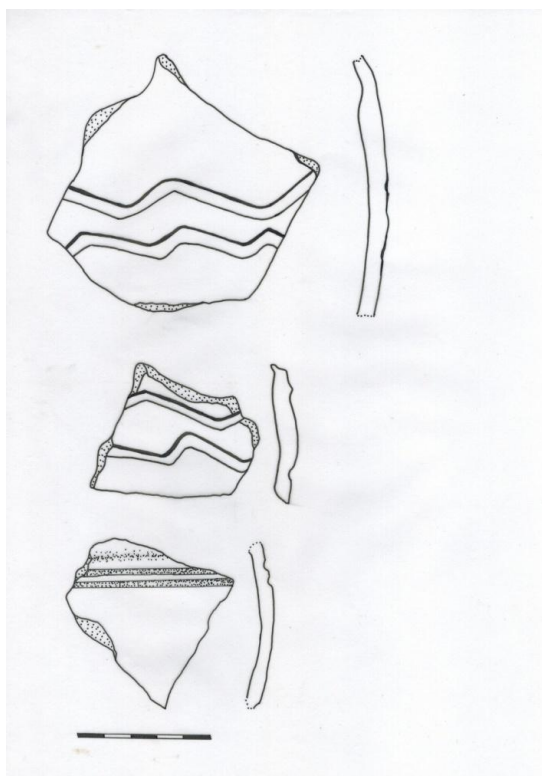
Obrázek 11 *Fragmenty okrajů keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř.
Kresleno autorem.*

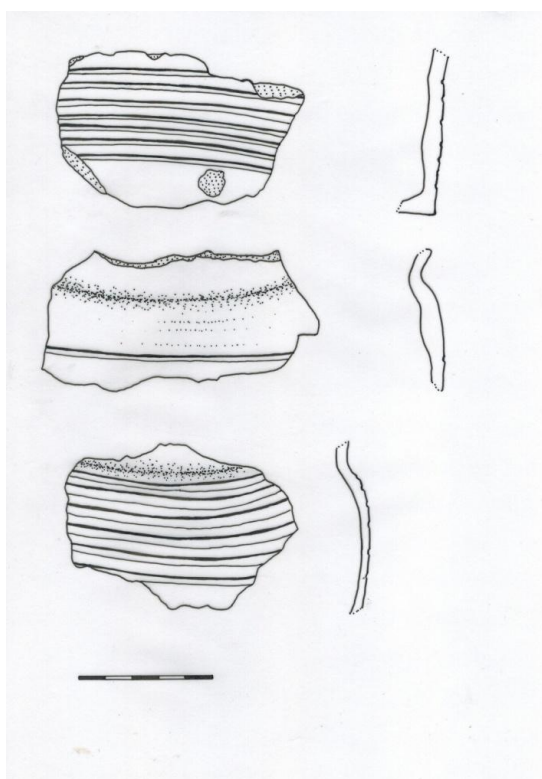
Obrázek 12 *Fragmenty výdutí a dna keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř.
Kresleno autorem.*

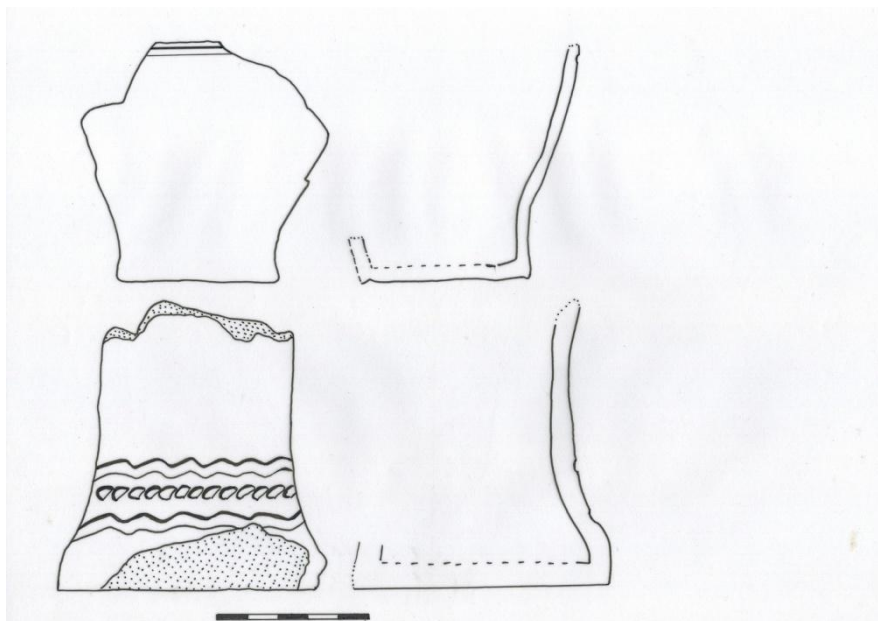
Obrázek 13 *Fragmenty výdutí keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř.
Kresleno autorem.*

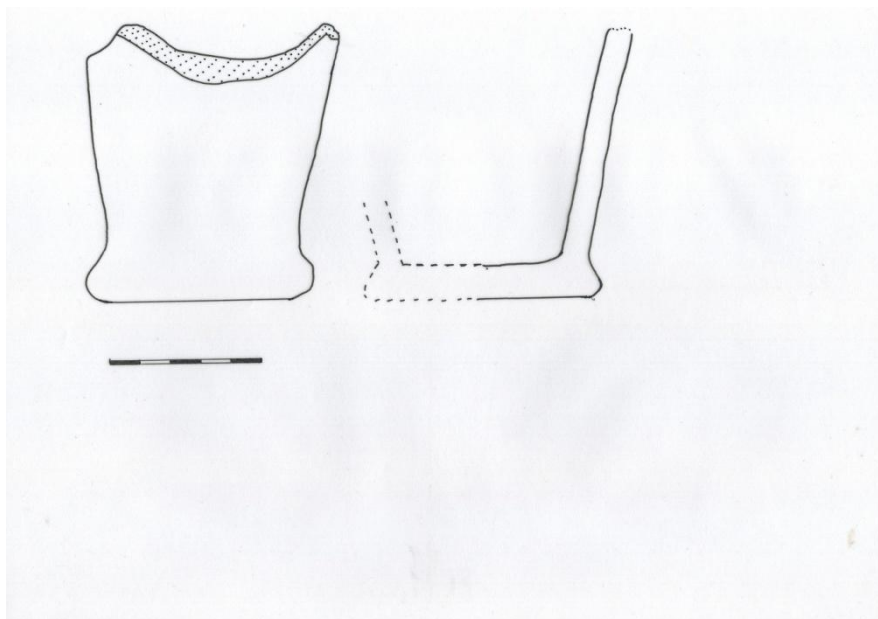
Obrázek 14 *Fragmenty výdutí keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř.
Kresleno autorem.*

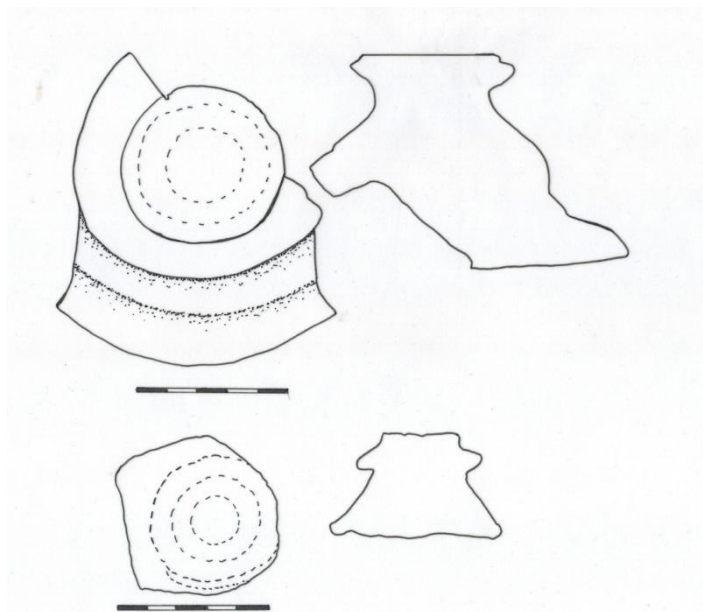
Obrázek 15 *Fragmenty dna a výdutí keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř.
Kresleno autorem.*

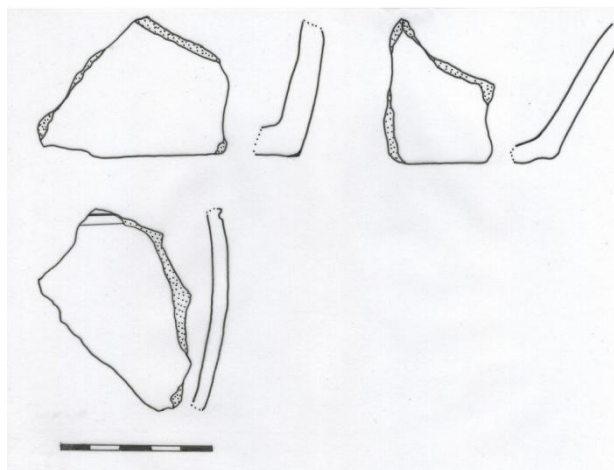
Obrázek 16 *Fragmenty keramických nádob. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*

Obrázek 17 *Fragmenty keramických pohárů. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*

Obrázek 18 *Fragment keramické pokličky a úchytky pokličky. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*

Obrázek 19 *Fragmenty keramických den a výdutě. Ulice Buttulova, Chotěboř. Kresleno autorem.*